

IVAN PEDERIN

FOND RAPSKIH KNEZOVA I BILJEŽNIKA

I

U Historijskom arhivu u Zadru čuva se fond bivše rapske općine.

Prvi dio sastoji se od spisâ 103 bilježnika, što je glavni i najvažniji dio toga fonda. Manji dio potječe od kneževe kancelarije, a sastoji se ponajviše od zapisnika građanskih i krivičnih parnica.

Ako se usporedi s bilježničkim fondovima drugih gradova, kao što su Zadar, Split, pa i Šibenik, fond rapskih bilježnika nije star. Najstariji očuvani **quaternus** potječe od bilježnika Dominika Plangočića pok. Senje (**Dominicus condam Segne de Plangosis**) koji je radio između 1403. i 1448. godine. Po redu 102-i bilježnik Jerolim Spalatin radio je između 1812. i 1831. godine. Tu su još neki spisi Ivana Krstitelja Ferrari Latusa između 1861. i 1875, koji ne čine organsku cjelinu s ostalim fondom.

Povijest bilježništva vezuje se uz povijest arhivâ u Dalmatinskoj Hrvatskoj. U srednjem vijeku mnogi su kaptoli u nas postali običajem **loci credibiles** ili **loci testimoniales**, tj. oni su smjeli strankama izdavati isprave u privatno-pravnim poslovima, te u svojim škrinjama čuvati izvornike tih isprava. Tako povlaštteni kaptoli postaju javni arhivi, oni na temelju svojih podataka izdaju isprave koje ovjeravaju svojim pečatom.¹ Ako je suditi po brojnim ispravama privatnih osoba koje su se našle u fondovima zadarskih samostana, i oni su bili takvi **loci credibiles** zbog velikog ugleda koji su uživali u puku. No, istu takvu funkciju obavljao je i javni bilježnik što je izdavao javnu ispravu, a kod sebe je čuvao istovjetan prijepis u **quaternusu** ili **protocollusu**. Te knjige, obično podijeljene prema tekstu instrumenata ili oporuka koje su sadržavale, uživale su javnu vjeru poput isprave ispostavljene stranci.²

¹ Ivan Ostojić, Metropolitanski kaptol u Splitu, Zagreb 1975, str. 88.

² Marko Kostrenčić, *Fides publica* (javna vera) u pravnoj historiji Srba i Hrvata do kraja XV. veka, Beograd 1930. Općenito se i okvirno osvrćem na antičko i evropsko bilježništvo u uvodu vodiča po šibenskom bilježničkom arhivu u Historijskom arhivu u Zadru.

Tako su bilježnikovi **quaternusi** nešto što on piše da bi se sačuvalo nakon njegove smrti. Mi nemamo točnih podataka gdje su se oni čuvali prije XVII stoljeća. Obično su ostajali bilježnikovim nasljednicima i većim dijelom su nam i ostali sačuvani. Međutim, već na početku toga stoljeća u nas i u svijetu jačaju povijesna proučavanja, a pišu se i brojna povijesna djela. Doba poslije Tridentskog koncila, a prije razdoblja prosvjetiteljstva, dakle kraja XVII st., konzervativno je i okrenuto prošlosti, to je doba kada Evropa razmišlja o sebi i sređuje se nakon bujanja renesanse i divljanja tridesetogodišnjeg rata. U to doba, 1624. godine, generalni providur Francesco Molin osniva svoj arhiv u Zadru.³ U fondovima zadarskih samostana sređuju se spisi, pišu se regesti na poleđini pergamena, mnoge isprave se prepisuju. Generalni providuri nastoje nadzirati čuvanje bilježničkih spisa. Tako generalni providur Alvise Mocenigo 18. veljače 1636. određuje da pravoslavni svećenici, bilježnici, kancelari i drugi koji sastavljaju instrumente u Paštovićima moraju voditi točne registre, a spise pohranjivati u dragoman-skom uredu, gdje će ih čuvati dragoman **della lingua schiava**.⁴ I generalni providur Girolamo Grimani odredio je 1677. god. da spise valja čuvati u nekom javnom uredu i pisati na papiru dobre kvalitete ili na pergameni i čitljivo.⁵ Rapski knez Bartolomio Minio napisao je u odluci o postavljenju bilježnika Mihovila Marinelića da on mora isprave registrirati u kneževu uredu, gdje će svakome biti dostupni.⁶ Kad su 1749. god. u Šibeniku egzaminatori utvrdili da bilježnici ne prepisuju minute učisto, donesena je odluka da bilježnik mora građanskom uredu (**cancellaria civile**) pokazati svoje spise, koji će se onda čuvati u posebnim pretincima čije će ključeve držati bilježnici.⁷ Bit će da je rapski fond i nastao u okviru tih i odgovarajućih mjera za čuvanje bilježničkih spisa i arhivske građe uopće.

God. 1807. Vincenzo Dandolo donio je **Regolamento sul notariato**.⁸ U **titolo V** on određuje da u sjedištu svakoga sudbenog okruga valja osnovati generalni arhiv bilježničkih spisa, a mogu se osnovati i pomoćni arhivi u kojima će raditi konzervatori, odnosno vice-konzervatori. Arhivi će biti pod ključem koji će čuvati kancelar i konzervator, svaki po jedan. Tako je god. 1808. osnovan bilježnički i pretorski arhiv u Zadru, smješten u zgradi generalnog providura; konzervator je bio Dominik Castelli. Iste godine osnovani su bilježnički arhivi u Šibeniku (vice-konzervator bio je Šime Pekić), u Splitu (konzervator Frane Ivulić). U kancelarijama mirovnog suda osnovani su arhivi u Skradinu, Rabu, Pagu, Cresu, Krku, Osoru, Trogiru, Hvaru, Korčuli,

³ Dinko Foretić, Kratak historijat i opći inventar Državnog arhiva u Zadru, *Arhivist*, br. 1, 1955, str. XXVII. E. Böttner, *L'archivio degli atti antichi presso la I. R. luogotenenza Dalmata, Prospetto sommario — Tabularium*, god. I, Zadar 1901, str. 1—10. Tade Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. II, Zagreb 1904, str. VIII—IX, XXI—XXII. A. Milošević, *Opis arhiva c. kr. dalmatinskog namjesništva u Zadru*, *Vjesnik kr. hrvatsko-slavonskog zemaljskog arhiva*, XVIII (1916), Zagreb, sv. 1, str. 29—40.

⁴ Spisi generalnog providura Alvise Mocenigo 1636—1638, knjiga II, l. 37.

⁵ Spisi generalnog providura Girolama Grimanija 1675—1677, knjiga II, l. 456—457.

⁶ Rapski bilj. arhiv, 74. Spisi bilj. M. Marinelića, uvod.

⁷ Hist. arhiv u Zadru, Fond šibenskih bilježnika, 97/c, l. 57.

⁸ Čuva se u Naučnoj biblioteci u Zadru, R 929. Na taj spis i druge spise vezane uz Dandolovu reformu bilježništva upozorio me je Miro Granić, asistent Filozofskog fakulteta u Zadru.

ali konzervatori se nisu našli. U Lošinj, Ninu, Obrovcu, Kninu, Braču, Omišu, Sinju i Imotskom nisu osnovani arhivi. U Makarskoj je postojao privatni arhiv Mihovila Pavlovića Lučića. Konzervatori su dobili godišnju plaću od 2000 libara, a vice-konzervatori prihod od pristojbi.⁹

Dana 10. travnja 1808. god. V. Dandolo osnovao je arhive u Ninu, Obrovcu, Sinju, Omišu, Cresu, Krku, Kninu i Korčuli. U Cresu je konzervatorom postao Blaž Malabotić, Lovro Monti u Kninu, u Korčuli Ante Medini. Iz te godine potječe i pouzdana vijest o obnavljanju bilježničkog arhiva u Rabu, koji je bio smješten u zgradi mirovnog suda; konzervator je bio Marko Colić Nikolin.¹⁰ Tridesetih godina ovoga stoljeća taj je fond počeo listati Vladislav Brusić, početkom 1941. počela su ga s dopuštenjem vlasti Banovine Hrvatske sređivati njegova subraća — franjevci u Kaboru, koji su taj posao nastavili i nakon talijanske okupacije slijedeći načelo *peregrinus est in patria* (tko ne poznaje svoj zavičaj).¹¹

Za razliku od mnogih drugih bilježničkih fondova, talijanska okupaciona vlast nije taj arhiv otpremila u Italiju,¹² pa ga je 1947. god. u Historijski arhiv u Zadru dopremio tadašnji ravnatelj, kasnije profesor na Filozofskom fakultetu u Skopju i Zadru — Stjepan Antoljak. Bilježnički dio toga fonda sredio je 1964. god. Ante Usmiani, tada arhivist, a danas direktor Histo-rijskog arhiva u Zadru.

Iako razmjerno recentan, rapski bilježnički fond značajan je jer pruža obilje podataka o naobrazbi i ličnosti bilježnika, prirodi njihova posla, a osobito zato što objašnjava naslov *imperiali auctoritate*. On potom daje podataka o osobitostima rapskoga kaptola, o trgovini Raba, zanatima i njegovu umjetničkom blagu. Isprave rapskih bilježnika pokazuju mnoge osobitosti koje se neće ili će se teško naći u spisima bilježnika ostalih gradova. Slično važi i za opremu svežnjeva.

Dosadašnji pisci nisu jasno odgovorili na pitanje kakve je škole bilježnik svršio, tko ga je postavljao i zašto je nosio naslov *imperiali (ili apostolica) auctoritate notarius* ili *notarius Sacri Palatii*. Prema Vladimiru Papafavi, osnovni razvoj bilježništva jest put od neuglednog pisara u arhaičkom i ratničkom društvu do učenog i uglednog tajnika velikaša koji se brine da se poštuje zakon i čuva nasljeđe rimskog prava u srednjem vijeku.¹³ Prema

⁹ Hist. arhiv u Zadru (ubuduće kratko HAZd) *Arti e professioni*, tit. IV, filza II. Rapporto od 30. ožujka 1808, l, 50—52, i od 8. travnja 1808, l, 60. Spisi pokr. intendance 1810, tit. IV, R, 3. *Arti e professioni*, arte notarile, 7. rujna 1810, l, 266.

¹⁰ Kutija 127, svež. 183. Marko Colić Nikolin je konzervator 1810, pa 1821—22; usp. kutija 127, svež. 208, L, 1. On je bio i bilježnik. Uz njega je i Josip Bevilaqua izdavao spise i izvatke, a davao je pregled izdanih spisa sudu prema *Regolamentu org. III*, čl. 83. HAZd, *Arti e professioni*, 1808, tit. IV, filza II, l, 87, 115, 184. Spisi pokr. intendance 1810, tit. IV, R 3, l, 236, 239.

¹¹ To je jedan od njih napisao na koricama spisâ bilježnika Jerolima Scaffe. Vladislav Brusić je u knjizi *Otok Rab*, geografski, historijski i umjetnički pregled sa ilustracijama i geografskom kartom Kvarnera i Gornjeg Primorja, Rab, s. a., donio popis Arhiva na Kotarskom sudu na str. 189—190. Tu se vidi da su neki, osobito kneževi spisi izgubljeni u doba između izlaženja knjige i 1947. godine. Među izgubljenim spisima su na žalost i spisi najstarijeg rapskog bilježnika Nikole Curtarola (1372—1831).

¹² D. Foretić, op. cit., str. XXX.

¹³ Notice historique sur le notariat depuis les temps les plus reculés jusqu' a nos jours, Grenoble 1884. Extrait de la Revue catholique des Institutions et du Droit.

A. Giryju pitanje je bilježništva uzdizanje do položaja **publicae personae** koje su imenovali biskupi i kraljevi, i to na temelju carske ili papinske odredbe. Bilježnik je obično morao imati neku naobrazbu, ali je često bio velika nezalica.¹⁴ Milan Šufflay smatra da su naši bilježnici studirali u Bologni i Paviji, da su do XIII st. bili gotovo isključivo svećenici, a da naslov **imperiali auctoritate** koji se sreće od XIV st. pokazuje ispraznu taštinu naših malih gradova.¹⁵

Ivan Beuc, koji je prvog bilježnika **imperiali auctoritate** našao u XIII st., smatra da je to naslov koji se stječe studijem u Bologni ili Paviji.¹⁶ Pitanje tog naslova nije riješio ni Jakov Stipišić.¹⁷ Antun Cvitanić smatra da bilježnici studiraju u Italiji na notarskim školama ili na sveučilištima, a da je priznavanje notarske kvalifikacije pravo rimsko-njemačkog cara ili pape, zbog čega se bilježnik naziva **imperiali auctoritate** ili **Sacri Palatii**.¹⁸ S obzirom na to da A. Cvitanić nije prikazao put od cara do bilježnika u nekom našem gradu, Nada Klaić napisala je da su bilježnici **imperiali auctoritate** domaći ljudi koji su se školovali u Italiji, a nakon povratka su »jednostavno uzeli takav naslov«,¹⁹ što je mogla izbjeći da je pročitala odluku kojom je Markantun Dominis imenovao bilježnika kao splitski nadbiskup 4. kolovoza 1604. godine.²⁰ On to nije učinio zato što je bio nadbiskup, već zato što je Sigismund, kralj Ugarske, Češke, Dalmacije i Hrvatske, god. 1437. podijelio kao **divina favente clementia Romanorum imperator** Ivanu Dominisu, tada senjskom biskupu, i njegovoj braći Krsti, Stjepanu, Damjanu i Krševanu nasljedni naslov **Sacri Lateranensis Palatii Comites**, s pravom da nezakonitu djecu velikaša i djecu rođenu iz rodoskrvnuća proglašavaju zakonitom i stavljaju pod očinsku vlast, te da pored ostalog imenuju bilježnike.²¹

Biskup Ivan Dominis, njegova braća i njihovi zakoniti nasljednici postali su tako delegati carske vlasti i smjeli su imenovati bilježnike **imperiali auctoritate** koji će svoju vlast smjeti vršiti u svem Svetom Rimskom Carstvu (**et poterint per totum Sacrum Imperium facere, publicare, et conscribere**

¹⁴ Manuel de diplomatique, Diplomes et chartes — Chronologie — Technique, *Éléments critiques et partis constitutives de la teneur des chartes* — Les chancelleries — Les actes privés, New York, Burt Franklin, s. a., str. 825, 828, 830, 834.

¹⁵ Die dalmatinische Privaturkunde, *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, CXLVII, Bd. Jahrg. 1903, Beč 1904, str. 15, 24.

¹⁶ Statut zadarske komune iz 1305. godine, *Vjesnik državnog arhiva u Rijeci*, sv. II (1954), str. 543.

¹⁷ Razvoj splitske notarske kancelarije, *Zbornik Historijskog instituta JAZU*, Zagreb, sv. I (1954), str. 111—123.

¹⁸ Pravno uređenje splitske komune po statutu iz 1312. godine (*Srednjovjekovno pravo Splita*), Split 1964, str. 95.

¹⁹ Nada Klaić i Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409*, Zadar 1976, str. 200—201.

²⁰ *Miscellanea Državnog arhiva u Zadru*, I (1949), str. 47—49. Taj časopis su izdali Stjepan Antoljak kao direktor HAZd-a i arhivisti Mirko Zjačić i Ante Strgačić, a ispravu je prepisao M. Zjačić. I u Italiji bilježnika **imperiali auctoritate** imenuje palatinski grof, usp. Notaio, *Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti*, Rim MCMXXXIV, sv. 24, str. 974, i Antonio Pertile, *Storia del diritto italiano*, VI, 1, Torino 1903, str. 290 f.

²¹ Naučna biblioteka Zadar, *Documenti della famiglia Dominis di Arbe* 62 577 Ms 951. Na tu ispravu upozorio me je M. Granić. Isprava je sačuvana u prijepisu Giuseppea Prage. Na tu ispravu poziva se i Markantun Dominis u imenovanju iz bilj. 20.

quoscumque contractus, instrumenta, iudicia, testamenta, codicillos et quascumque ultimas voluntates, decreta et auctoritates imponere auctoritate nostra et vestra). K tome je bilježnik ujedno bio i sudac, mogao je dakle vršiti i sudačku službu (**creare notarios publicos, seu tabelliones, nec non iudices ordinarios**). Iz isprava naših bilježnika vidi se da je on stranku savjetovao, da se stranka njemu zaklinjala, ukratko — bio je organ pravde, pravednosti i javnog ćudoređa. Najstarija nama poznata isprava o imenovanju bilježnika isprava je palatinskog grofa Ivana Dominisa koji je imenovao bilježnikom Giacomu de Medicisa 25. ožujka 1483. godine. Ispravu je zabilježio bilježnik Juraj Šegota, jer Giacomo de Medicis nije bio Rabljanin, a nema podataka da bi na Rabu i ostao. Bio je imenovan bilježnikom **imperiali auctoritate**.²²

Dominisi su na taj način postali nasljedni palatinski grofovi, pa su prema rapskom statutu u stanovitim prilikama mogli zamjenjivati kneza.²³ Takav naslov poznat je i na drugim evropskim dvorovima i bio je dvorsko-činovničkog karaktera, nije dakle davao nikakve teritorijalne vlasti. Ivan Dominis je, kako veli kralj u suskripciji povelje, taj naslov stekao zbog svojih zasluga, jer je zastupao kraljeve interese na koncilu u Baselu u pitanju husitskih ratova. Na temelju te povelje imenovali su bilježnike Markantun Dominis i Paško Dominis 1604. godine.²⁴ Taj podatak i uloga Ivana Dominisa kao Sigismundova zastupnika u Rimu govore o važnosti senjske biskupske stolice, a i Raba. Može se reći još i to, da su Rabljani znali biti često zagrebački kanonici, kao Frane Dominis koji je inače živio na Rabu, pa je 13. siječnja 1540. ovlastio **egregios viros, Georgium litteratum zagabriensem, civem Montis Gracensis et nobilem arbensem Christophorum Nimiram, nepotem suum**, da obave neke njegove poslove u Zagrebu.²⁵ Dominisi nisu, međutim, bili jedini palatinski grofovi u Rabu. God. 1545. spominje se Jerolim Cernota koji je stekao takav nasljedni naslov od kralja.²⁶ God. 1570. spominje se da je Jerolim Nimira imao **pontificia auctoritate speciale privilegium habens authenticum creandi notarios et alia maiora faciendi**.²⁷ On je, po svemu sudeći, imenovao bilježnike **apostolica auctoritate**, kako se nazivao Frane Trebotić (Terbetiums) koji je sastavio spomenutu odluku o imenovanju Frane Fabjanića za bilježnika (bilj. 25, uvodna strana). U toj povlastici se kaže da instrumenti moraju biti napisani na pergamenama i na papiru dobre kakvoće, ne na papiru na kojem je tekst brisan (**non cartis abrasis**), da bilježnik mora pisati instrumente prema volji stranaka bez dodavanja ili ispuštanja, da oporuke mora ovjeriti odnosno držati u tajnosti prema zakonu i da ništa ne smije poduzeti što bi bilo protiv časti ili što upućuje na strah od zlouporaba. A. Giry zna za mnoge zakone protiv zlouporaba baš iz XVI stoljeća.²⁸

²² HAZd, Arhiv rapskih bilježnika, 89, 11, 87 v. — 88 r. On je 1495—1500. god. bio bilježnik u Zadru.

²³ Ugo Inchiostri, *Il comune e gli statuti di Arbe fino al secolo XIV*. Archivio storico per la Dalmazia, Anno V, vol. X (1930), IX Fasc. 55, str. 54.

²⁴ HAZd, Arhiv rapskih bilježnika, 47. Spisi Dionizija Dominisa, str. 28—29.

²⁵ HAZd, Arhiv rapskih bilježnika, 17. Spisi bilježnika Frane Fabjanića, XIV, 1, 726 r.

²⁶ Ibid. 23. Spisi bilježnika Krste Fabjanića, 1, 918.

²⁷ Ibid. 29. Spisi bilježnika Nikole Zaro, Liber protocollorum III, 1, 32 r.

²⁸ Op. cit., 834.

Na Rabu su, dakle, postojale tri obitelji palatinskih grofova koje su mogle imenovati bilježnike. Takav naslov imala je i obitelj Mišolić u Pagu.²⁹ Ništa se ne zna o ostalim palatinskim grofovima u ostalim gradovima, što upućuje na zaključak da je Rab, a donekle i Pag, imao posve izuzetan položaj u Hrvatskoj, te da su s njim računali ugarski kralj i papa. Rapski palatinski grofovi vršili su to pravo do 12. siječnja 1612, kad je mletački Senat donio odluku da bilježnika mogu imenovati samo knez i providur; od toga se doba u bilježničkim spisima sreću odluke kneza koji pozivom na spomenutu odluku Senata imenuje bilježnika ne **imperiali auctoritate**, već **venete auctoritate**.³⁰ Za razliku od bilježnika **imperiali auctoritate** koji je praksu mogao vršiti u svem Rimskom Carstvu, bilježnik **venete auctoritate** smio ju je vršiti jedino na području Mletačke Republike. Bila je to mjera centralizacije kojom je Serenissima ojačala svoju vlast i ovisnost Dalmacije, ali je knez pri tome ipak vodio računa o kolegiju bilježnika pa je novog bilježnika imenovao na prijedlog ostalih i na temelju ispita koji bi kandidat položio pred komisijom od dva mjesna bilježnika.

Navedena mjera centralizacije nije pogodovala našem bilježništvu. U Šibeniku je čak izbila afera zbog neurednog i netočnog poslovanja bilježnikâ, što smo naprijed spomenuli (na fond šibenskih bilježnika osvrćem se posebno), a V. Dandolo je našao za shodno da donese spomenuti **Regolamento** jer se bilježnička služba u nas nalazila u »najvećem neredu« (**nel massimo disordine**), što je osobito važno za spise koji su se čuvali u bivšim kneževskim arhivima, ako su se uopće više čuvali. Prema **Regolamentu** bilježnika imenuje generalni providur na prijedlog mirovnog suda i dva bilježnika koji će kandidata ispitati. Bilježnik može vršiti praksu samo u mjestu za koje je imenovan. Ranije su bilježnici, čini se, plaćali neku pristojbu za imenovanje, drugim riječima — oni su svoju funkciju kupovali. To se ipak nigdje ne spominje. Sada bilježnik mora dati neki polog od kojeg će se naplatiti moguća novčana kazna kojom bi mogao biti kažnjen. Polog se ne vraća dok traje služba, ali bilježnik prima od pologa kamatu od 5 posto. Kao jezik spisâ određuje se talijanski, što je i do tada bio običaj jer je talijanski prevagnuo nad latinskim tijekom XVI stoljeća. Bilježnik ne smije sastavljati ugovor ako je stranka njegov rođak. Umjesto egzaminatora, koji su od XIII st. nadzirali rad bilježnika,³¹ sada ga nadziru sudovi, koji bilježnika mogu kazniti globom.

Budući da smo odgovorili na pitanje tko je bilježnika postavljao i što je značio naslov **imperiali auctoritate**, nastojat ćemo odgovoriti na pitanje tko je bilježnik bio i što je znao. Prema dosadašnjoj literaturi, bilježnik je studirao u Italiji, a ponajčešće je i bio Talijan. Iz pregleda šibenskog bi-

²⁹ M. Granić, Pažanin Marko-Lauro Ruić (1736—1808), Zadarska revija, 1980, br. 4, bilj. 35a, str. 310. Benedik Mišolić je u XV/XVI st. postavio tri bilježnika na Pagu.

³⁰ HAZd, Arhiv rapskih bilježnika, 74. Spisi bilježnika Mihovila Marinelića, uvod, Rab, 9. kolovoza 1679, 76. Spisi bilj. Jakova Bizza, uvod, Rab, 14. lipnja 1692, 80. Spisi bilj. Jurja Cernote, Rab, 26. veljače 1695. i dr. Cesto je i generalni providur imenovao bilježnika, kao Antonio Civran 1630—1632, 1, 184 v. i dr.

³¹ Lujo Margetić, Funkcija i porijeklo službe egzaminatora u srednjovjekovnim komunama Hrvatskog primorja i Dalmacije, Starine, knj. 55 (1971), str. 191—210. L. Margetić, O javnoj vjeri i dispozitivnosti srednjovjekovnih notarskih isprava s osobitim obzirom na hrvatske primorske krajeve, Radovi Instituta za hrv. povijest, 4 (1973), str. 5—79.

lježničkog arhiva vidi se da su imena većeg dijela bilježnika hrvatska. Zna se da nosilac talijanskog prezimena u Dalmatinskoj Hrvatskoj nije uvijek Talijan, a k tome dolazi i pitanje okolnosti latinizacije hrvatskih prezimena.

U rapskom bilježničkom arhivu čak je 3/4 prezimena hrvatskih, odnosno to su stara rapska prezimena. Među njima često se sreću imena rapskih vlastelina kao Dominis, Nimira, Cernota, Skafa, Zaro, Spalatin, Galzinja, Bizza, Marinelić, jer zanimanje bilježnika bilo je, poput mnogih drugih zanata, nasljedno.

Što se tiče studija u Italiji, slabo je vjerojatno da su svi naši bilježnici tamo studirali. Zna se da su u srednjem vijeku u nas postojale škole u samostanima i kaptolima, te da se u kaptolima pored ostalog naučavala i **ars notaria**.³² Jasno je, međutim, da je bilo i bilježnika koji su studirali u Padovi, kao Jerolim i Krsto Nimira (1662. i 1671), kasnije bilježnici na Rabu, a neki se valjda i poslužio odredbom padovanskih reformatora 1681. god. da Hrvati mogu polagati završne ispite bez slušanja predavanja.³³

Pogledajmo što o tome kažu odluke o postavljenju bilježnika. Kad je palatinski grof Nikola Dominis 7. listopada 1520. imenovao bilježnikom svećenika Franu Fabjanića, ovaj je na prvoj stranici prve knjige donio prijepis isprave u kojoj je Nikola Dominis rekao u adresi da bilježnici mogu postati samo poštene, kreposni muževi (**talibus personis, quibus vite ac morum honestate aliqua laudabilia probitatis et virtutis merite suffragatur**). Zatim je, sveudilj u adresi, nastavio da je Frane Fabjanić pametan mladić (**discretus juvenis**), da je klekao preda nj i time se poklonio carskoj vlasti koju zastupa Nikola Dominis. Pošto je u preambuli spomenuo Sigismunda i njegovu povelju, dodao je da Frane Fabjanić zna dobro čitati i još bolje pisati (**invenire litteratum et scribere optime scientem**), pa da je prema tome podoban za bilježničku i sudačku službu koja je opisana kao deputacija carske vlasti. Potom mu je svečano uručio pero, papir i tintarnicu i ovlastio ga da sastavlja isprave kojima će se vjerovati kao »svetom Božjem Evanđelju«. On da je dužan biti vjeran njemu i njegovoj obitelji, sastavljati isprave točno, vjerno i pošteno, bez smicalica, na pergamenama i papiru dobre kvalitete; na to se Frane Fabjanić zakleo na vjernost.

Osim pismenosti, njegova se naobrazba nigdje ne spominje. Ne zato što je on ne bi imao, nego zato što ona palatinskom grofu Nikoli Dominisu nije imponirala, jer feudalnost je bila svijet svečanog gesta, ne pisma. Ovaj lijepi dokument hrvatske feudalnosti strukturiran je prema zakletvi vazalske vjernosti,³⁴ u kojoj vazal postaje seniorov čovjek i njemu u zamjenu daje **consilium**, sudjelovanje u skupovima, dijeljenje pravde u seniorovo ime i vojnu

³² I. Ostojić, djelo iz bilj. 1, str. 79. Pravo se učilo u srednjem vijeku i u Zadru, Angelo Benvenuti, Storia di Zara dal 1409--1797. con 37 illustrazioni fuori testo, Milano 1944, str. 389. I inače u Evropi bilježnici su učili u kaptolskoj schola cantorum. Velika Povijest Crkve, uređuje Hubert Jedin, Treći svezak, Srednjovjekovna Crkva, prvi polusvezak, Od Crkvenog ranog srednjeg vijeka do grugrovske reforme. Napisali Friedrich Kempf, Hans-Georg Beck, Eugen Ewig, Josef Andreas Jungmann, Zagreb 1971, str. 316.

³³ Mirko Dražen Grmek, Hrvati i sveučilište u Padovi (Izveštaj o istraživanjima u arhivima i bibliotekama u Padovi i Veneciji), Ljetopis JAZU za god. 1955, knj. 62 (1957), str. 342, 346.

³⁴ Jacques Le Goff, Srednjovjekovna civilizacija zapadne Evrope, Beograd 1974, str. 122.

pomoć. Klečanje i svečano uručenje pera, papira i tintarnice podsjeća na seniorovo svečano sklapanje ruku preko vazalovih; tu je i zakletva vjernosti. Kao što je delegat seniorove vlasti koju vrši mačem, tako je i bilježnik delegat carske vlasti preko palatinskog grofa, koju vrši perom, jer palatinski grof je činovnik.

Iako se naobrazba Frane Fabjanića ne spominje, on ju je zasigurno imao. Bio je svećenik, pa će biti da je završio kaptolsku školu, **trivium**, a možda i **quadrivium**.³⁵ Iz aforizama na ovicima njegovih libera vidi se da je imao bogoslovnu naobrazbu.

Ako se Fabjanićeva isprava usporedi s ispravama nekih seoskih svećenika, »nodara od Novalje«, napisanih na hrvatskom u kojima je sve ispremiješano, vidi se da je on poznavao i podvrstu retorike — **ars dictaminis**, dakle retoričke šablonske naputke za pisanje kakve su postojale u kasnoj antici. Ennodije ih je nazivao **epistolaris sermo**, vjerojatno i Irneriusa koji je sastavio **formularium tabelliorum** u XII stoljeću.³⁶ Knez Bartolomio Minio, koji je 9. kolovoza 1679. imenovao bilježnikom Mihovila Marinelića, utvrdio je u adresi da je Marinelić zakonit sin svojih roditelja, pozvao se na odluku Senata, a potom na izvješće ispitivača Mate i Šime Galzinje, te ga imenovao bilježnikom, pri čemu mu je svečano uručio pero s tintarnicom. Potom mu se bilježnik zakleo na vjernost i obećao mu da će svoj posao vršiti pošteno. Sve je manje svečano i manje feudalno. Knez Domenico Zen predao je bilježniku Frani Dominisu osim pera i tintarnice još i prsten 1736. godine.³⁷ Frane Fabjanić bio je čovjek bar dvojice seniora, mletačkog kneza i palatinskog grofa, dok ovi kasniji bilježnici samo jednog. K tome iz tih isprava vidimo da je bilježnikova naobrazba bila dosta oskudna, bilježništvo je bilo zanat kao svaki drugi, ali se, k tome, nije razvijalo s vremenom. Za razliku od srednjeg vijeka i renesanse, svećenika je među bilježnicima sve manje, a sama služba opada.

Rapski bilježnici inače su uredni, isprave su uvijek potpisane od egzaminatora, nema bilježnika koji ne prepisuju minute kao u Šibeniku (osim Josipa Vodopije u Napoleonovo doba), ali razina službe neprestano opada.

Vicenzo Dandolo je u svom **Regolamentu** odredio da bilježnik mora imati završenu gimnaziju i akademski stupanj, no takvih bilježnika nije bilo moguće naći u Dalmaciji. Sudac, kancelar i potkancelar suda i prizivnog sudišta, kraljevski prokurator i njegov zamjenik, poreznik, odvjetnik, sudbeni izvršitelj i podvornik nisu mogli biti bilježnici. Iz spisa generalnog provinura 1808. god. vidi se da su baš takve osobe, poreznici i niži sudbeni činovnici, nastojali biti bilježnici.³⁸ God. 1808. zadarski je sud (**II regio tribunale collegiale in Zara**) odbio molbu nekog Jerka Zorovića koji je želio

³⁵ Artes liberales nazivale su se tako jer nisu imale praktične primjene pa su pristojale slobodnom čovjeku, za razliku od artes mechanicae (slikarstvo, kiparstvo i uopće zanati koji su imali praktičnu primjenu) kojima su se bavili robovi. Artes liberales, dakle znanosti dostojne slobodna čovjeka, bile su gramatika, retorika, dijalektika, aritmetika, geometrija, muzika, astronomija. Taj sustav naobrazbe potječe iz antike. Za srednji vijek mjerodavna je redakcija poganskog Afrikanca Martianusa Capelle 410—439. Ernst Robert Curtius, Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter, Bern und München, 1967, str. 47.

³⁶ Ibid, str. 85.

³⁷ Spisi bilježnika Frane Dominisa, 89. Uvod.

³⁸ HAZd, Ibid, tit. IV, rubr. 3, 1, 131, 206. I. Beuc, op. cit., str. 500.

postati bilježnikom, jer nije imao baš nikakvih kvalifikacija za tu službu.³⁹ Međutim, u seriji ovog fonda **Arti e professioni**, koji sadrži dokumentaciju o bilježnicima u generalnom providurstvu francuske uprave, nalaze se potvrde suda s dopuštenjima da bilježnici vrše praksu, ali u tim spisima nikad nema sveučilišnih diploma.

Najvažnija stečevina Dandolova **Regolamenta** bilo je odvajanje bilježništva od sudbene vlasti u smislu zaključka ustavotvorne skupštine u Parizu od 29. rujna 1791. godine. **Regolamento** je i inače sastavljen prema tom zaključku, tako kandidati za bilježništvo moraju dokazati državljanstvo, da su stariji od 25 godina, da su obavili praksu kod nekog bilježnika i sl.⁴⁰ Razdvajanjem bilježništva od sudbene vlasti željelo se spriječiti korupciju koja je u Francuskoj bila uzela maha; uz časne izuzetke, kao što su rapski bilježnici kod kojih se ne zamjećuje korupcija, mnogo bolje nije bilo ni u nas, npr. u Šibeniku.

U Austriji je bilježništvo ukinuto 1781. godine. Međutim, austrijska vlast, koja je načelno poštovala mjesne tradicije, starala se da se bilježništvo uzdrži u Lombardiji, Mlecima, pa tako i u Istri i Dalmaciji; car je u tome smislu dodio odluke 19. i 26. listopada 1817, pa 9. lipnja 1821. godine. Međutim, u Carevini kao cjelini bilježništvo je oživljeno tek zakonom od 29. rujna 1850 godine.⁴¹

Ne želeći se baviti novijom poviješću bilježništva, jer rapski arhiv gotovo da i nema spisa iz toga doba, pozabavit ćemo se ličnošću bilježnika.

Iz naprijed navedene literature doznajemo da je bilo bilježnika što su imali privatnu praksu, ali su svoje bilježnike u nas imali još knezovi i biskupi. U Italiji su i velike trgovačke kuće imale svoje bilježnike.⁴² Bilježnik s privatnom praksom sastavljao je instrumente, kupoprodajne ugovore, ugovore o kolonatu, o uzimanju naučnika, o emancipaciji djece, darovne ugovore, ugovore o najmu kuća ili zemljišta, potom oporuke. Instrumente je pisao u svom dućanu koji se zvao apoteka,⁴³ na trgu, u nekoj drugoj kući ili samostanu, zapravo bilo gdje. Frane Fabjanić putovao je čak na Korčulu, i to u kasnu jesen, da tamo sastavi neke ugovore rapskih stranaka, pa na Hvar.⁴⁴ No, zanimanje bilježnika bilo je vrlo ugledno,⁴⁵ pa su se preko bilježnika odvijali svi važni poslovi i pitanja grada. Tako se dogodilo da je god. 1470. papin diplomat i sudac vrhovnog crkvenog suda **Sacra rota**, Hrvat Fantin de Valle⁴⁶ pozvao iz nekog razloga u Rim rapskog vlastelina i natpopa Martina Cernotu, kanonika kninskog i opata benediktinskog samostana sv.

³⁹ Spisi pokr. indendance 1810, tit. IV, R. 3, 1, 244.

⁴⁰ Vladimir Pappafava, Bilježnički obraznik sa izjašnjenjima, povjestnim, bibliografskim i pravničkim, Zadar 1895, str. XXIX, XXXII.

⁴¹ Ibid, str. XLVI; vidi još HAZd, Štampe, svež. 18, br. 1317, odluka od 26. listopada 1817.

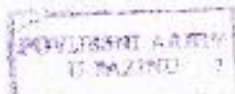
⁴² Gino Luzzatto, Ekonomska povijest Italije, prvi svezak, Stari i srednji vijek, Zagreb 1960, str. 293.

⁴³ Od grčkoga αποθήκη — cdložiti, kasnije bodega.

⁴⁴ HAZd, Arhiv rapskih bilj. 17. Spisi bilj. Frane Fabjanića, 28. studenog 1521, 1, 11 r f, 23. travnja 1529, 1, 234.

⁴⁵ I pored sveg opadanja bilježničke službe, u jednoj ispravi iz 1803. god. bilježništvo se naziva «il geloso impiego publico notaio». Spisi pokr. intendance 1810, tit. IV, R. 3. Arti e professioni, arte notarie 1, 229.

⁴⁶ O Fantinu de Valle Stjepan Krasić, Trogiranin Fantin de Valle i njegova knjižnica, Radovi Instituta JAZU u Zadru 20 (1973), str. 367—383.

Nikole u Otočcu.⁴⁷ Martin Cernota je odlučio da neće ići. Danas bi napisao u takvoj prilici Fantinu de Valle pismo. Onda nije postupio tako, nego je 5. veljače 1471. otišao bilježniku Tomi Stančiću u Rabu i pred svjedocima izjavio da neće ići u Rim jer ga Fantin nije oslovio kako treba (Martin Cernota imao je počasni naslov **accolitus apostolicus**), jer u to doba godine nije moguće naći brod koji bi išao preko Jadrana, a i zato jer s njegov najstariji redovnik nije još vratio iz Ugarske, s dvora Matije Korvina.⁴⁸ Do gađaj je dobio veću važnost i službeni oblik i činjenicom da je došao pred bilježnika, koji je inače bio kanonik rapski.

Kad je 1662. god. izbio spor između zadarske i rapske kurije, generalni vikar Valerij Ponte žalio se rapskoj kuriji (**reverendo procuratorio episcopali arbensi i procuratorj fiscalj absque cancellario seu actuario**), dakle tako je preporučio da žalbu pročitaju biskupski punomoćnik, poreznik i kancelar, a to je bio bilježnik. Valerij Ponte nije žalbu napisao sam, već je to prepustio svećeniku Šimi Jordanu koji je također bio bilježnik (**cancellarius archiepiscopalis coadiutor**). Jordan je ispravu poslao u Rab. Teklić se iskrcao na Rabu i smjerno, sa šeširom u ruci, pristupio bilježniku s molbom da taj spis upiše u svoj **liber protocollorum**, što je bilježnik i učinio⁴⁹ ušavši time u spor kao arbitar i organ javne pravde i pravednosti. Prema tome, spor su vodili bilježnici kao činovnici svojih kaptola. Oni pri tome nisu bili puki pisari, kojima je generalni vikar ili biskup diktirao tekst da bi ga kasnije potpisao, oni su ga sami sastavili i potpisali osjećajući se pri tome organom svoje kurije i delegatom biskupske vlasti. Na sličan način je naprijed spomenutu odluku što ju je donio knez Bartolomio Minio o postavljenju Mihovila Marinelića za bilježnika napisao i potpisao knežev bilježnik Gasparo Clara, koji se nazivao **cancelliere pretore**. Knežev bilježnik još se nazivao **notarius cancellarius**,⁵⁰ a bilježnik Marcus, filius condam Cambernardi de Olivone, građanin Vicenze **cancellarius prefati domini comitis arbensis, juratus notarius arbensis**.⁵¹

Kad je mletačka vlast sredinom XVIII st. dopustila Rabljanima da sijeku šumu i izvoze drvo i drveni ugljen, otpremnice je potpisivao Vincenzo Semitecolo — **scrivano di questa honoranda università ha copiato e sottoscritto**⁵² i drugi. On je potpisao i voditelje poduzeća. Na sličan je način i generalni providur imao svoga bilježnika.⁵³ God. 1720. osnovano je zbog oskudice i gladi na Rabu skladište hrane, u koje je svak ulagao novac prema svojim mogućnostima. Knjigu, koja se danas čuva u Arhivu rapske općine kao **Libro del fondaco**, vodili su funkcionari slični bilježnicima koji su se zvali **scrivani** (br. 26. 1723—1805). Providurov bilježnik u njegovo je ime obavještavao mjesne sudove i druge organe vlasti o providurovim odlukama. Knežev bilježnik je npr. vodio javne dražbe i o tome pisao i potpisivao isprave, bio je perovođa u parnicama na kojima se redovito pojavljivao s knezom, jednom

⁴⁷ Martin Cernota bio je opat Sv. Nikole u Otočcu 1469—1511. I. Ostojić, Be-
nediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima, sv. III, Split 1965, str. 295.

⁴⁸ 3. Spisi bilj. Tome Stančića pok. Mate, 1, 27.

⁴⁹ 70. Spisi bilj. Krste Nimira, sv. 3, 1, 20. v — 22 r, 28. veljače 1662.

⁵⁰ Arhiv rapske općine, Spisi kneza Antonija Canalija 1557, 1, 949.

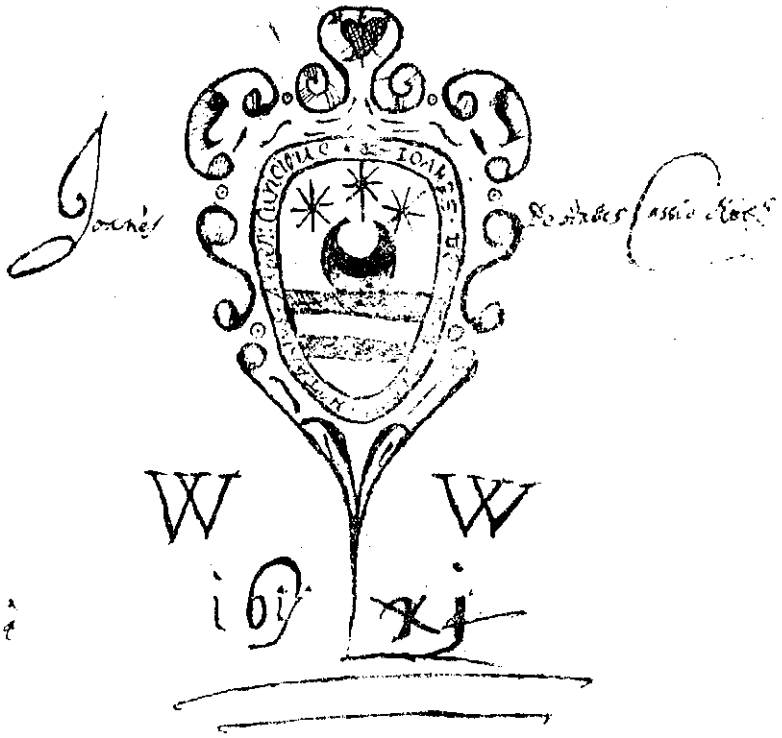
⁵¹ 4. Marcus de Olivone, 31. srpnja 1452, 1, 9 v.

⁵² Rapski opć. arhiv, Spisi kneza Antonija Balbija, 1751—1754.

⁵³ To je npr. 5. listopada 1636. postao Frane Capogrosso, Spisi generalnog pro-
vidura Alvise Moceniga 1636—1638, I, 1, 42 r., HAZd.

Libellus de Virginia ibi...

Præfatio: An. Liber Secundus

Cum labor est in damno, mortalis crescit aegritas.

Naslovna strana druge knjige rapskog bilježnika Ivana Božidara Kašića s grbom i teološkim aforizmom (1611).

riječju — bio je delegat kneževе vlasti u svim pitanjima koja su se rješavala perom, a djelovao je sporazumno s knezom. Bio je činovnik bez osobito visoke naobrazbe ali pošten, a morao je naći dubok odnos prema vlasti svojstven činovniku.⁵⁴ Valja napokon reći da su postojali i nadribilježnici. To su obično bili neuki svećenici koji su obavljali bilježničke poslove na selima, npr. u Novalji, bez ikakva ovlaštenja, a pisali su ponajčešće glagoljicom. Od njih su se sačuvali neki **quaternusi**.

Mi bismo mnogo propustili kad se ne bismo pozabavili bilježnikovom općom naobrazbom, jer je opća naobrazma imala društveni ugled tijekom cjelokupnog srednjeg vijeka, renesanse i baroka. Mi znamo da je već 1075. god. pravni pisac i bilježnik Albergio, redovnik iz Monte Cassina, sastavio naputke za pisanje **dictamena**. Iz 1120. god. znamo za **Rationes dictandi** u kojima je bilježnik Hugo iz Bologne tumačio kako se piše dobro i jasno, služeći se pri tome poetikom Horacijevih epistola.⁵⁵ Tako je bilježnikova isprava bila vezana s Horacijevom poetikom, štoviše ona je prema Glunzu tu poetiku prenijela srednjovjekovnom pjesništvu. Od naših bilježnika pjesme su pisali Šime Budinić, Jerolim Vidulić i šibenski bilježnik Petar Cigni,⁵⁶ svi na hrvatskom.

Ako se pregleda dosadašnji prilog bilježnika hrvatskoj književnosti, moramo priznati da je skroman, poput priloga talijanskih bilježnika talijanskoj književnosti.⁵⁷

Bilježnik se često trudio da izradi lijep ovitak **libera** i, to osobito važi za satrija razdoblja, da lijepo piše, kao npr. Frane Fabjanić, što palatinski grof Nikola Dominis i ističe u odluci o postavljenju. Tako će se u rapskom bilježničkom arhivu naći poneki umjetnički izrađeni inicijal, ovitak s grbom i sl., no ti crteži ipak nemaju umjetničkog značenja. U doba nakon Trident-skog sabora na ovitku **libera** naći će se latinska poslovice i aforizmi, kao kod (53) Ivana Božidara Kašića (1609—1627); zapisi su bogoslovnog i ćudorednog sadržaja, kao **Cum recte vivas, ne cures verba malorum** (Kašić) ili **Testis fidelis non menietur profert autem mendacium dolosus testis** (67. Krsto Dominis), i ne mogu više nego pokazati da je bilježnik imao neku opću naobrazbu blisku svećeničkoj, koja mu je trebala dati neki društveni ugled.

Bilježnik je prije svega ipak bio činovnik, a ne intelektualac,⁵⁸ i kao takav on je pokazao sposobnost da dade trajnost i ćudorednu opravdanost

⁵⁴ I naprijed citirana Velika povijest Crkve opisuje bilježnike i uopće kancelarijske službenike kao ljude koji nisu morali mnogo znati, ali je zato njihova služba bila časna, str. 316—317.

⁵⁵ Hans H. Glunz, *Die Literarästhetik des europäischen Mittelalters*, Frankfurt am Main 1963, str. 233.

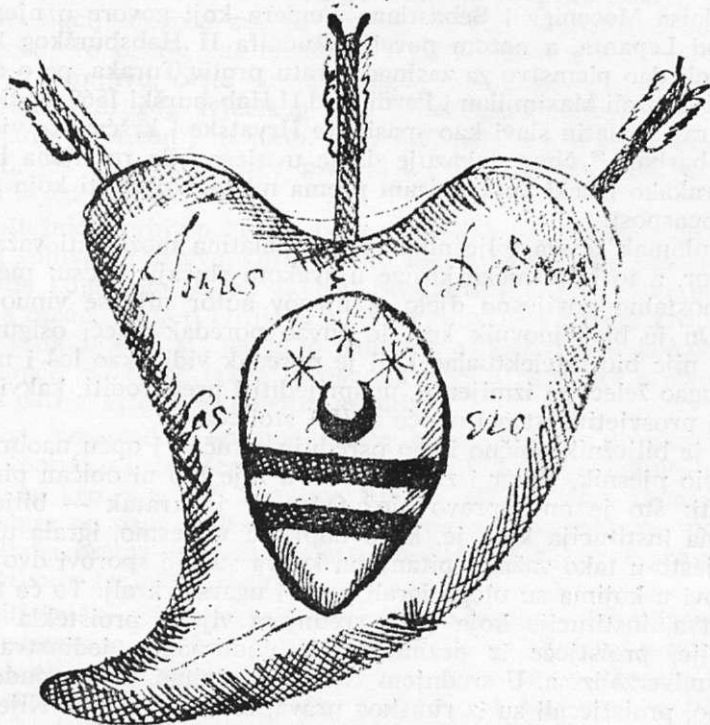
⁵⁶ Vinko Valčić, Jerolim Vidulić, najstariji hrvatski pjesnik Zadra, Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru, knj. I (1955), str. 81—92. Autor datira prvu Vidulićevu pjesmu u 1484. godinu. Od dosta opširne literature o Šimi Budiniću navest ćemo rad Stjepana Antoljaka, *Porijeklo i obitelj pjesnika Šime Budinića*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, knj. I (1964), str. 143 f. i Vjekoslava Maštrovića, *Rijetka Budinićeva knjiga iz 1582. god.*, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 19 (1973), br. 1—4, str. 29—43. Od Petra Cignija znamo samo za jednu pjesmu na hrvatskom jeziku, koju je napisao kao uvod svom prvom **quaternusu** 1701. HAZd, Arhiv šibenskih bilježnika, 89/I. Spisi bilj. Petra Cignija.

⁵⁷ Mario Amelotti e Giorgio Costamagna, *Alle origini del notariato italiano*, Roma 1975.

⁵⁸ Jacques Le Goff (*Srednjovjekovna civilizacija zapadne Evrope*, Beograd 1974) naziva bilježnika »intelektualcem« na str. 262.

Arbi

Prothocoh lib: s?

W W W
M·D·C·XIX·

Cor contritū, et humiliatū deus non despiciet.

Naslovna strana pete knjige rapskog bilježnika Ivana Božidara Kašića sa slikom i teološkim aforizmom (1619).

životnim oblicima, običajima i pravnim uzancama zasnovanim na rimskom pravu, tom temelju i okviru evropske uljudbe. Trajnost je bila njegova najvažnija zadaća, a ona je bila zajamčena jedino uz čudorednu ispravnost. Stranka i bilježnik shvaćali su čin pisanja kao obred kojim će se neko stanje ovjekovječiti, pa je bilježnik taj čin i počinjao s invokacijom kao molitvu. Spisi su se čuvali najprije u obiteljskim arhivima koji su se nasljeđivali s koljena na koljeno, pa u kneževu i napokon u sudbenom arhivu. Djelujući tako iz svijesti da svojim poslom radi i za vječnost, bilježnik (94) Juraj Spalatin prepisao je 1765. god. rodoslovlje svoje obitelji iz knjige **Spec-tabilis consilii nobilium arbensium** u rapskom građanskom uredu, zadržavši se osobito na ličnosti Nikole Spalatina koji se kao zapovjednik istakao u bitki kod Lepanta 1571. godine. Juraj Spalatin donio je prijepis isprava dužda Aloisa Moceniga i Sebastiana Veniera koji govore o njegovim zaslugama kod Lepanta, a potom povelju Rudolfa II Habsburškog koji je 1602. god. Nikoli dao plemstvo za zasluge u ratu protiv Turaka, pa o častima koje su Nikoli iskazali Maximilian i Ferdinand II Habsburški 1569. godine. Habsburgovce Juraj Spalatin slavi kao spasitelje Hrvatske i kršćanske vjere u Hrvatskoj od barbara,⁵⁹ čime dokazuje da je u njega bila razvijena hrvatska svijest, a svakako i neki antagonizam prema mletačkoj vlasti koja je u Austriji vidjela opasnost.

Taj ulomak **libera** bilježnika Jurja Spalatina može biti važan kao povijesni izvor, a to bilježničke knjige u svakom slučaju i jesu; međutim, **liber** nije samostalno povijesno djelo, a njegov autor nije se vinuo do intelektualca. On je bio činovnik koji je čuvao poredak želeći osigurati njegovu trajnost, nije bio intelektualac koji je poredak vidio kao loš i manjkav, niti mu se rugao želeći ga izmijeniti, unaprijediti i preporučiti, kakvi su bili intelektualci prosvjetiteljstva i uopće XVIII stoljeća.

Ako je bilježnik obično imao osrednju stručnu i opću naobrazbu, ako je rijetko bio pjesnik, slikar i znanstvenik, a nije bio ni običan pisar, možemo se upitati: što je on zapravo bio? Odgovor je kratak — bilježnik je bio čudoredna institucija koja je, kako naprijed vidjesmo, igrala ulogu i imala svoje mjesto u tako važnim pitanjima kakva su bili sporovi dvojice biskupâ, pa sporovi u kojima su ulogu igrali papa i ugarski kralj. To će reći da kriza bilježništva, institucije koja je u srednjem vijeku proistekla iz kaptolske kancelarije, proistječe iz dezintegracije čudorednog jedinstva srednjevjekovnog univerzalizma. U srednjem vijeku su, naime, pravo, čudoređe i vlast bili jedno, proistjecali su iz rimskog prava, te iz Evanđelja. Nije bilo razlike između državnog, dakle javnog, i privatnog čudoređa, bar se ona nije priznavala. Razlika se javila tek u Macchiavellijevoj političkoj misli, koji je državu vidio kao sekularnu i nezavisnu o čudorednim sankcijama.⁶⁰ Tako se u apsolutizmu pojavio **raison d'état**, dakle razlozi državnog djelovanja koji su nezavisni o čudoređu. Palatinski grof koji je u predapsolutističko univerzalističko doba dao bilježniku ovlaštenje da sastavlja isprave na cjelokupnom

⁵⁹ HAZd, Arhiv rapskih bilježnika, 94. Spisi bilj. Jurja Spalatina I, 1, 10 ff. Ulogu Nikole Spalatina u lepantskoj bitki opisao je Eduard Peričić, Prinos pomoraca iz Kopra, Cresa, Krka i Raba na svojim galijama u lepantskoj bitki, *Adriatica maritima Instituta JAZU u Zadru*, I (1974). lepantska bitka, udio hrvatskih pomoraca u lepantskoj bitki 1571. godine, str. 85—86.

⁶⁰ Hans Kohn, *The Idea of Nationalism, A Study in its Origins and Backgrounds*, New York 1946, str. 127—128.

području Svetog Rimskog Carstva nije time pogodovao bilježnikovoj želji da se seli; srednji vijek je imao nerazvijene prometnice i pučanstvo nesklono migracijama, te je time izrazio apsolutnost i univerzalnost njegove ćudoredne arbitraže. Tome je nanesen smrtni udarac kad je kralj počeo imenovati bilježnike samo za svoju državu, pa se u nas 1612. god. javljaju bilježnici **venete auctoritatis**. Time je bilježnik, naime, postao delegat **raison d'état** i mjesnog prava, a ne više univerzalnog i apsolutnog ćudoređa izraženog u apstraktnom naslovu **imperiali auctoritate** ili **apostolica auctoritate** i u teološkoj invokaciji. Tada počinje i kriza bilježništva, koja traje dugo, jer radi se, napokon, o prastarj ustanovi uljudbe i jednom od ugaonih kamena univerzalizma.

Tako tijekom XVIII st. bilježnik gubi ugled zbog korupcije, pa se u Francuskoj revoluciji donose zakoni kojima se želi bilježništvo učvrstiti i podvrći nadzoru. To ostaje bez rezultata, i bilježništvo u XIX st. sve više opada, postaje sumnjivo, česte su suspenzije, pa i krivični postupci protiv bilježnika.⁶¹ Nakon drugog svjetskog rata bilježništvo je u nas i u nekim drugim zemljama napokon i ukinuto. Ne želeći ulaziti u pitanja bilježništva XIX i XX st., jer to prelazi okvir pitanja rapskog arhiva, pozabavit ćemo se sadržajem ovoga arhiva.

Rapski bilježnički arhiv pokazuje neke zanimljivosti s diplomatskog stajališta. Kao i u splitskom arhivu, česta je invokacija **In nomine sancte et individue Trinitatis** koja nam je, po Jakovu Stipišiću, stigla iz sjeverne Italije kao posljedica razmatranja o Trojstvu u VIII stoljeću.⁶² Problem Trojstva nije se razmatrao samo u VIII st., jer je to jedno od osnovnih pitanja kršćanskog bogoslovlja uopće, pa će se takva invokacija naći u rapskom arhivu i 1521, pa **in nomine patris, et filii, et spiritus sancti**.⁶³

U XVII st. ponekad u spisima uopće nema teološke invokacije, kao u (65) Frane Dominisa i (66) Jerolima Marinelića. U Frane Dominisa nema ni duždavih godina, kao ni u (69) Jerolima Nimire. (47) Dionizij Dominis često datira svoje spise po papi umjesto po duždu, pa u tome možemo vidjeti nesklonost Rabljana prema mletačkoj vlasti, možda i neki odraz prosvjetiteljstva u izostavljanju teološke invokacije.

Rapski bilježnički arhiv pruža i stanovite sadržajne zanimljivosti, prije svega zbog podataka o rapskom kaptolu. Kao što je poznato, rapska crkva stekla je od kraljeva Krešimira i Kolomana povlastice da skuplja crkvenu desetinu u velebitskom Podgorju, Lici, Bužanima i Bučvema, a tu je povlasticu izgubila kad je Rab konačno došao pod mletačku vlast.⁶⁴ I pored toga rapska crkva igra u XV st. vidnu ulogu u životu grada, pa će se tu naći mnogo prijepisa zadarskih metropolitanskih isprava koje se odnose

⁶¹ V. Pappafava, Bilj. obraznik, str. XXXIV ff. Nešto može reći i odluka austrijskog cara od 9. studenog 1830. kojom zabranjuje bilježnicima da u svojim spisima ugovaraju generalne hipoteke, HAZd, Misc. svež. 160, poz. 111.

⁶² Razvoj splitske notarske kancelarije, Zbornik Hist. instituta JAZU u Zagrebu, sv. 1 (1954), str. 114.

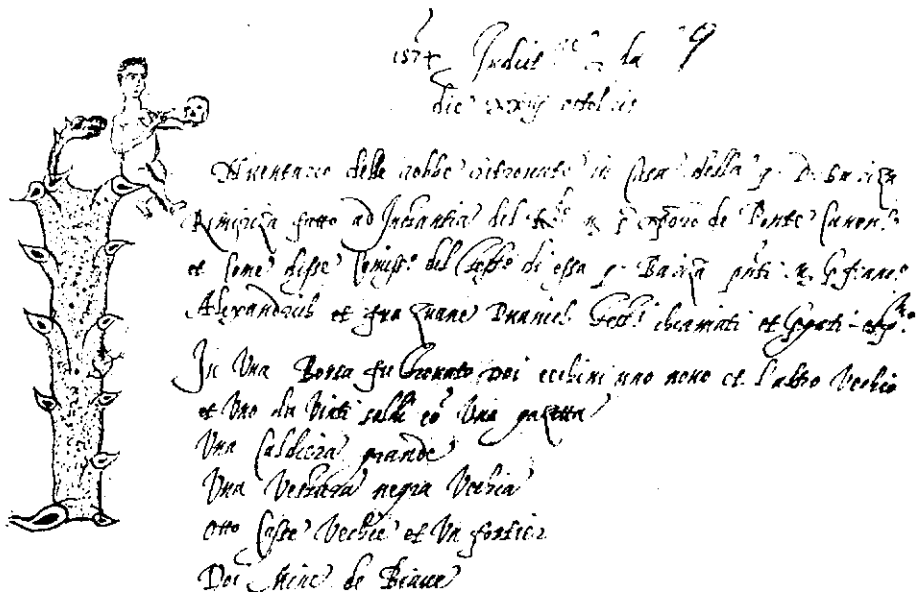
⁶³ Kod 17. F. Fabjanića. U narom srednjem vijeku pitanje Trojstva dobilo je na važnosti jer su se hereze Ariusova i Nestoriusova sastojale u pitanju tumačenja Trojstva i Isusove prirode; usp. Marcelino Menendez y Pelayo, Historia de los heterodoxos españoles, I. España romana i visigoda. Periodo de la Reconquista. Erasmistas y protestantes, Madrid 1965, str. 221 ff.

⁶⁴ V. Brusić, op. cit., str. 127.

na Rab.⁶⁵ Naći će se podaci o prihodima stolne crkve i samostana sv. Eufemije.⁶⁶

Naprijed smo vidjeli da je Rabljanin Frane Dominis 1540. god. bio zagrebački kanonik, a Martin Cernota opat benediktinaca u Otočcu, dok je rapski vlastelin Marko Zudenigo 1603 god. bio kanonik Sv. Jerolima u Rimu.⁶⁷

Rab je imao razvijen klesarski zanat, pa će se u bilježničkim spisima naći ugovori s klesarima (*lapidida*), vidjet će se da je na Rabu uvijek bilo žitelja iz svih hrvatskih gradova, od Zagreba do Dubrovnika, ali i Albanaca. Česti su ugovori s galijotima.⁶⁸ Galije su bile ratni brodovi, a veslanje na

Umjetnički izrađeni inicijal rapskog bilježnika Frane Filosisa (1574)
prema načelu memento mori!

galiji ponekad je bilo obvezatno poput tlake, ponekad su se veslači plaćali iz posebnog poreza komuna koje su galije opremale, a na kraju su galijoti bili zarobljenici ili kažnjenici.⁶⁹ Ti ugovori u rapskom arhivu obično se odnose na izbjegavanje tē nimalo ugodne obveze veslanja. Valja još istaći brojne ugovore o izvozu drva i drvenog ugljena u Mletke. Drvena građa potjecala

⁶⁵ HAZd, Arhiv rapskih bilježnika, Spisi bilj. 3. Tome Stančića, 1472, 1, 74 ff, 1431, 1, 76 ff, 1, 89 ff.

⁶⁶ Ibid. 12. Spisi bilj. Dominika Hermolaja, 1502, 1, 17 v. — 18 r.

⁶⁷ Ibid. 47. Spisi bilj. Dionizija Dominisa, svež. II, 1603, str. 1.

⁶⁸ Ibid. 21. Spisi bilj. Damjana Spalatina, 1537, str. 13. i bilj. 31. Frana de Filosisa 1572, 1, 5 r.

⁶⁹ Danilo Klen, Galije i galijoti Istre i otoka nekadašnje sjeverne Dalmacije za Mletačku armadu, izd. JAZU, Rad, sv. 318. Ambroz Kapor, Opremanje galije i drugih brodova korčulanske komune u srednjem vijeku, Mornarički glasnik, XXIX (1979), br. 2, str. 299—316.

je od rapskih šuma, kojih je do sredine XVIII st. bilo dosta, a i od drva koje se preko prevoja Velikog Alana i Jablanca izvozilo s Velebita, poblize Lubenovca i Štirovače.

Osim bilježničkog arhiva, rapski arhiv ima još i spise rapskih knezova, počevši od kneza Antonija de Canalija 1557—1559. godine. Pa ipak, u kneževskom arhivu vrlo je malo spisa starijih od XVIII stoljeća. Zato ima upravnih i sudbenih spisa iz doba prve i druge austrijske uprave, pa iz doba francuske uprave.

Kneževski arhiv ipak je značajan jer je dosta dobro očuvan, za razliku od većine drugih kneževskih arhiva, kao što su to arhiv korčulanskih i šibenskih knezova. Ako se izuzmu kneževi izvještaji u Mletke i contralittere, koje se obično nisu čuvala, taj arhiv može dati sliku poslovanja kneževe kancelarije. Spisi pojedinih knezova obično se sastoje od knjiga naloga i naredbi upravnog sadržaja (to je **Libro mandati**), pa knjige s pozivima (**Libro citazioni**), u kojima se nalaze podaci o tlaki. Najvažniji dio kneževa rada bio je sudbena djelatnost. Knez je u pravilu sam vodio krivične parnice, ali je nadzirao i rad sudaca u građanskim parnicama, a vodio je dražbe, potom se brinuo o dobrotvornoj djelatnosti, npr. o otkupu sužnjeva iz turskog ropstva, pa o raspodjeli hrane u doba gladi i nerodice. Nekretnine koje su se zalagale ili prodavale na dražbi valjalo je procijeniti; to je sadržaj **Libro stime** i **Libro intromissioni et incanti de beni ad instantiam partis et de luoghi pii**, koje je vodio svaki knez. U **Libro stime** nalaze se, pored ostalih, i procjene raznih poljskih i drugih šteta. **Libro de mandati per le pubbliche munitioni** sadrži popise izdataka za javne radove, koji su obično bili vojnog karaktera i značenja. Knežev ured odlučivao je o zapljenama, naplaćivao razne pristojbe i poreze; podaci o tome naći će se u **Libro cartoline, pgnore, bolli, sequestri cognitivi et intromissioni**. Mnogo brige rapski knezovi posvetili su šumarstvu otoka. Nije točno opće mišljenje, koje i danas u nas postoji na subznanstvenoj razini, da su Mlečići posjekli naše šume. U nas se, naime, može općenito reći da su za održanje šuma bili brodograditelji, dok su protiv šuma bili seljaci koji su sječom šuma dobivali pašnjake i drvo za gorivo. Mletački knezovi bili su u pravilu uz brodograditelje, pa se mnoge izrečene ili naplaćene kazne odnose na one koji su bez dopuštenja sjekli šumu. A kazne su znale biti drakonske; to će se naći u **Libro dei boschi**. U Rabu je početkom XVIII st. osnovano poduzeće koje je čuvalo zalihe hrane, kupovalo je i prodavalo hranu, što je bilo osobito važno za nerodnih godina. Podaci o tome pothvatu nalaze se u **Libro congrega dell'onoranda università e parti del collegietto del fontico**. Naredbe javnog sadržaja s imenovanjima pojedinih funkcionara naći će se u **Libro proclami e registro, ducali, suffraggi, lettere, decreti d'elezione, ossia conferma de capi, terminazioni e licenze**.

U spisima knezova naći će se u pravilu i zapisnici o kneževim posjetima Novalji (**Libro visita di Novaglia**). Međutim, najveći dio kneževih spisa sadrži građanske parnice, koje su se ponekad znale voditi godinama.

U nastavku ovoga rada donosimo izbor isprava fonda rapskih bilježnika, odnosno isprava važnih za rapsko i hrvatsko bilježništvo uopće. Tu će se naći isprave koje općenito govore o bilježništvu, dakle isprave o ličnosti i funkciji palatinskih grofova, a potom odluke o imenovanju bilježnika iz razdoblja važnijih za povijest bilježništva. Potom će se u ovom izboru naći i isprave koje kažu nešto o ličnosti bilježnika, poslovima koje su oni obavljali

i njihovu značenju. I, napokon, u izboru će se naći zanimljive isprave uopće, poneki inventar s popisom slika ili knjiga, te reprodukcije naslovnih strana i inicijala koje su bilježnici izradili.

II

[1]

Povelja kojom je Sigismund imenovao senjskog pa zadarskog biskupa Ivana Dominisa palatinskim grofom i ovlastio ga da, pored ostaloga, u njegovo ime imenuje bilježnike. Prijepis te povelje čuva se u Naučnoj biblioteci u Zadru, Documenti della famiglia Dominis di Arbe 62 577 Ms 951. Poblžiže o toj ispravi vidi u tekstu ovog rada.

Ulm, 15. srpnja 1437.

Sigismundus diuina fauente clementia Romanorum Imperator semper Augustus, ac Ungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, etc. Rex. Venerabili Joanni de Dominis de Jadra Episcopo nostro Consiliari Nostro et fideli sincere et grate delicto gratiam Cesaream, et omne bonum. Venerabilis Consiliaris sincere delictis magnus et eximius tuę sinceritatis affectus, quem ad Nos, et Sacrum Romanum geris Imperium, hec non integritas fidei tuę sapientia, et industria, quibus coram Imperiali Maiestate Nostra, experimento mutiplici claruisti, Nos alliciunt, et inducunt ut personam tuam ac coeteros de domo tua propter merita tua deuotionis congruus extollamus honoribus et specialibus munificentijs decoremus, sane licet progenito tui, et tu dilecte consiliarie noster ab antiquissimis retro temporibus gestauerint; Tuque et tota domus illa de Dominis quemadmodum clara informatione didicimus gestaueritis, et hodie gestetis Arma siue insigna Videlicet scutum bipartitum in sumitate rubeum et in basse aureum siue glacum superiori rubea parte stella argentea octo radijs exentis intermixta cum galea medio leone aurei coloris pedibus extentis, ac erga in unguis continente fulcito, illisque insignis usi fueriti usque quaque Tamen quia tua deuotio dilectę consiliare noster Nobis presentialiter in sacro Basiliensi Consilio in rebus sanctę Romanę Ecclesię, et sacri Romani Imperij usque, modo fideliter tuis consilijs, et operibus astitisti dignum duximus illis respectibus te, Domumque tuam Imperialibus Encenijs nostris honoratam facere, ut qui Imperium ac Cesareas aquilas seruitijs tuis sinceriter colis honoras, quibus Imperiales decorantur alumni, similiter particeps fias, Idcirco non per errorem, aut improuide sed animo deliberato et ex certa nostra scientia Tibi Joanni Episcopo, et fratribus tuis, ac omnibus de domo tua de Dominis legitime procreatis, hanc specialem gratiam facimus de Imperialis potestatis plenitudine presentium per tenorem Vobisque et cuilibet vestrum impartimur ut in antea perpetuis temporibus tu Episcopo Consiliare noster per omnes de prefate Domo tua ad decorem, et meliorationem antiquorum Armorum Vestrorum possitis, et valeatis deferre et gestare scutum quadripartitum in prima acie atque quarta et sinistra parte, siue quarta bassis Aquilam nigram bicipitem usque ad pectus ampliatam In campo Argento siue albo coronatam, et ex apposito utriusque Aquile Arma uestra uetusta prescripta cum casside coronata et leone loco ensis breue quodam CESAREUM MUNUS, continente supine, extendo quemadmodum eadem Arma in medio huius nostrę paginę pictoris magistero clarius figurata. Volentes, et decernentes ut tua deuotio fratresque tui et omnes de Domo illa de Dominis ipsis armis siue insignijs in bellis, hastiludijs, banderijs, Si-

gillis, et omnibus exercentijs militaribus tam ad serium quam ad iocum uti et gaudere possitis, et possint, et debeatis, ac debeant in omnibus locis sacri Romani Imperij, et Coeterorum Regnorum impedimentis cessantibus quarumcumque. Verum dilecte Consiliare noster, quia hoc Imperiale munusculum te pre ceteris petens, in se continere uidetur misterium, ideo tibi hoc non inuanum cognoscas esse collatum, sicut enim Aquila uolatu suo uolatilia cuncta trascendit, ita et non immerito imitaris, ut qui fidelitate tua apud Maiestatem nostram te satis altificas more Aquile uolitantis omni promptitudine sublimiorem te reddas, et suscepta humilitate spiritus quam ingredo Aquille ipsius demonstrat te in omni sapientiae atque industriae bicipitem statuas, ut et reprobis ex uno te opponas, et uirtuosis atque dignis ex alio capite sane persuadeas taliter ut argenteo siue albo innocentie decord et munditia huius uitae fulcitus coronas aureas, et in marcessibiles que iste capitibus suprapositae significant petere merearis. Gaudenat igitur fauore Cesareo Nobilis Domus tua, et de tanto gratiarum munere, tota Prosapia tua exultet, et ad honorem nostrum, et Sacri Romani Imperij tanto fortius uestra solidetur intentio, quanto uos ampliori preuento conspicitis munere gratiarum. Nulli ergo omnino hominum lice hanc nostrę gratię et concessionis paginam infringere ut ei ausu quouis temerarie contrarie. Si quis autem hoc attemptar presumpserit nostram et Imperij Sacri indignationem grauissi se nouerit incursum presentium sun Nostrę Maiestatis sigilli appensione testimonio literarum. Datum Ulmae Anno Domini Millesimo Quadringentesimo trigesimo quarto Die decimo sexta Julij, Regnorum Nostrorum Anno Hungarię etc. Quadregesimo octauo, Romanorum Vigesimo quarto, Bohemiae decimo quarto, Imperij uero secundo.

In Nomine sanctae, et indiuiduae Trinitatis feliciter Amen Sigismundus Diuina fauente clementia Romanorum Imperator semper Augustus, ac Ungariae, Boemiae, Dalmatiae, Croatiae, etc. Rex. Ad perpetuam rei memoriam Venerabili Joanni Episcopo Segnensi, sacri lateranensis Palatij Comitis Consiliario Nostro, et sacri Imperij fideli dilecto, gratiam Cesaream et omne bonum. Et si de munificentia Cesarę Maiestatis de nostraque innata liberalitate Nos deceat quoscumque amplecti, et nostro beneficio Sacro Imperio fideles et obsequiosos reddere, tamen conuenit Nostrę Maiestati illos perpetuis honoribus attolere, et donis precipuis cumulare. Quia opera sua ac meritis effecerunt pre ceteris ut et nos ad exhibenda pro bene gestis in Nos et Sacrum Imperium condigna merita prouocarent. Sane dum superioris tempore ad partes Italiae uenissemus Imperiales Insulas in Urbe Romana de manibus sanctissimi Domini PP. Eugenij recepturi et non nulla grandia ingererentur, propterque mora Nostra in Urbe ad tractandum cum Sanctitate Sua protrahebatur. In Joannes qui summo Pontifici assistebas tua prudentia, tuaque solertia talem operam adhibuisti, ut omnia Deo auspice ad bonam peruenirent consumptionem que actum est ut tu multa salubria pro statu Sanctę Matris Ecclesię studio tuo interueniente per Nos gererentur. Propter quod te in Consiliario, et familiare Curię nostre gratissimo acceptauimus animo, et tuo consilio frequenter usi sumus. Dum procurante humani generis hoste graues exorte forent discordię inter sacrum et Basiliense Concilium, et summum Pontificem propter quas multa scandala in populo Christiano oriri timebantur, et aperiretur ad Shisma, pro quo tollendo, et ut tot tantisque malis per presentiam nostrę Cesarę Maiestatis occurreretur de Roma ad Ciuitatem Basiliensem uelocissimo gressu, et sollicito itinere properauimus,

ubi, et tu dilecte noster accedns, nobisque assistens ita apud Sacrum Concilium, pro illis rebus fideliter laborasti, ut ab uniuerso cetu Patrum prestantissimam laudem merueris. Tamen dum tractatus unionis Boemorum cum Sacre Basiliensi Consilio Ecclesia instaret, et in presentia Nostra longo tempore agigaretur, et non nulle restarent differentię propter quas conclusio rerum impediretur nisi Sacrum Consilium gratiose illius annueret. Tu dilecte noster taliter in huiusmodi tractatu te gesisti, ut ab uniuersa congregatione unus ex aptissimis iudicareris qui huiusmodi differentias ad Concilium Sacrum deferes et dictos Patres concessionem rerum huiusmodi inducere posses, in qua re, nil a te per torporem aut segnitiem gestum est., sed laboribus omnibus a te spretis, ita apud Patres egisti, ut admissis petitionibus nostris in facto illius tractatus cunctorum expeditionem facile superares. Fuisti denique bina vice in conspectu sanctissime PP. Eugenij ubi grandia Imperij Sacri, ac Regnorum Nostrorum negotia cum notina expeditione tractasti, et modo suborta non mediocri nouitate, et discensione in ipso Sacro Concilio, et inter Patres, qui contra Sanctitatem Summi Pontificis monitorium decreuerunt; ex quibus omnibus suboriri formidantur quamplurima scandala, et sisma in Ecclesia sancta Tu dilecte noster jugum assumes et mandatis nostris obtemperans iterum ad conspectum Sanctitatis summi Pontificis Nostri ex parte te transfers daturis operam ut iuxta desideria nostra ad conseruationem unionis Ecclesie Dei ambae partes inducantur quemadmodum in Deo illam secuturam infalanter confidimus. Pro his erga omnibus, non solum te Joannem Episcopum Consiliarium Nostrum, sed meritorum tuorum, et Nobiles Christophorum qm. Stephani, Stephanum militem, Damianum et Grisogonum de Dominis fratres tuos et heredes eorum, et descendentes in perpetuum, legitimos tantum animo deliberato sano Principum, Comitum, Nobilium, et fidelium Nostrorum attendente Consilio Nostro, et Imperij Sacri Lateranensi Palatij Comites facimus, creamus erigimus, nobilitamus, attolimus et auctoritate Romana Cesarea gratiosus insignimus decernentes, et hoc Imperiali edicto statuantes, quod Vos et heredi Vestri predicti, ex nunc in antea universis, et singulis Priuilegijs, iuribus, immunitatibus, honoribus, consuetudinibus et libertatibus frui debeatis, et gaudere, quibus coeteri lateranensis Palitij Comites hactenus freti sunt, seu quomodolibet potiuntur consuetudine, uel de iure. Dantes et concedentes Vobis, et heredibus vestri supradictis, quod possitis ubique locorum et Terrarum unusquisque Vestrum, et ex Vobis quilibet illustrium Virorum Principum, Comitum, et Baronum filijs dumtaxet exceptis legitimize, et in Paternam potestatem reducere quoscumque spurios, Naturales, incestuosos Manecos, Nothos, et generaliter quoscumque illegitime natos, siue Mares siue foeminas, quocumque nomine censeantur, et quouis modo illegitime natos et quancumque alium defectum natalium patientem. Et si plures defectus Natiuitatis in legitimandi personam concurrerent. Et illos reducere ad pristinum statum Naturae, quo omnes legitimi nascebatur, siue legitimandi presentes sint, siue absentes, et eorum Parentibus presentibus, uel absentibus citatis, uel non citatis. Presentibus, uel absentibus illis ad quod hereditas spectare possit uel spectaret ex Testamento uel ab intestato uel ab intestato, uel quoquomodo hereditas addita, uel non addita bonis hereditarijs alienatis, uel non alienatis, bonorum possessione aprehensa, uel non aprehensa, et uirtute cuiusuis legis, statutj, uel contributionis aut consuetudinis quesita, seu non quesita. Ipso a legitimandos ad legitima iura reducere ualeatis, ac si ex uero et legitimo

matrimonio nati, et generati essent. Nulla iuris uel facti obstante exceptione, qui per Vos legitimati, semper alterum uestrum superius expressorum, et descendentes uestros inperpetuus ad omnes honores, Dignitates, Munera, Vasalagia, feuda, beneficia statutorum municipalium gratias, et actus quoslibet electiones successiones bonorum Paternorum, Maternorum, Agnatorum, Cognatorum et extraneorum ex Testamento, uel intestato succedere et admitti ualeant, possint et debeant ex potestate Imperiali, ac si de legitimo matrimonio ut supra dictum est nati essent et procreati, et cum filijs legitimis, et naturalibus uel alijs uenientibus ab intestato si extarent, nisi uos qui tales legitimaueritis in legitimatione mitiores forte partes sibi dandas, uel uos aliter succedere decreueritis. Nulla lege communi uel speciali illis obstante etiam feudali. Possitis insuper facere, et creare Notarios publicos seu Tabeliones, nec non Iudices ordinarios, et delegatos et per ipsos uos ipsos facere exercere omnia ea quę sunt iurisdictionis ordinarię uoluntarie uel delegatę, uel ex Officio Iudicis competunt aut competere possunt, ac si de uerbo ad uerbum hinc essent expressa ac Uniuersis, et singulis personis, quę habiles et idoneę iuerint uestro iudicio Notariatus, ac iudicatus ordinarij, uel Delegati officium concedere, et largiri ipsos, et quemlibet ipsorum auctoritate Imperiali per penam et pugilarem pro ut moris est de huiusmodi officijs inuestire. Dum tamen ab ipsis Notarijs publicis tabellionibus, et Iudicibus ordinarijs, seu delegatis per uos, ut supra creandis. Et a quolibet eorum uice et nomine sacri Imperij, et pro ipso sacro Impero debitę fidelitatis corporale prius accipiatis iuramentum proprium in hunc modum Vide licet: Quod sint Nobis, et sacro Imperio et omnibus successoribus Nostris Romanorum Imperatoribus, et Regibus legitime intransibus fideles, nec unquam erunt in Consilijs ubi nostrum periculum tractetur. Sed bonum nostrum, et salutem nostram pro iuribus deffendent et promouebunt. Damna nostra pro sua possibilitate euitabunt, et auertent. Pretera Instrumenta tam publica quam priuata, ultimas: uoluntates, Codicillos, Testamenta, et quęcumque alia scribenda ex officio, et omnia iudiciorum acta que scribenda occurrerint iuste, pure, fideliter et sine dolo, falsitata et machinatione scribent, legent et facient, non attendendo pecuniam, munera, uel alias possessiones aut fauores. Scripturas uero per ipsos in publicam formam redigendas in membranis non abratis nec in rapyo scribent. Causas Hospitalium et miserabilium personarum, nec non pontes, stratas publicas pro iuribus promouebunt, et fideliter facient que ad officio ipsorum petinebunt. Qui quidem Notarij et Tabelliones, et Iudicas Ordinarij uel Delegati per uos et quemlibet uestrum creandi et creati possint, et poterint per totum Sacrum Imperium facere, publicare, et conscribere quoscumque contractus, Instrumenta, Iuditia, Testamenta, codicillos, et quascumque ultimas uoluntates, Decreta, et auctoritates imponere auctoritate nostra et uestra. Et quemadmodum uos interponere posse uolumus, et coetera omnia exercere, et facere quę ad dicta officia pertinere nosuntur, non obstante aliqua lege, constitutione uel statuto aut consuetudine in contrarium loquentibus, aut Decretis specialibus, uel generalibus positis sub Rubrica: Qui mo. natu effi. sui. Et qui mo. natu effi. legipt. per totos Titulos etc. de natu libe. X.p.^a Et per totum Titulum etc. de Emanc. libe. L. fi. Et per totum titulum. Quibus omnibus et singuli auctoritate Imperiali et de nostre potestatis plenitudine derogamus et derogatum esse uolumus; ac si de illis, et illorum quolibet et qualibet in hoc indulto facta esset mentio, et derogatio de uerbo ad uer-

bum requireret, suplentes in his concessio et in alijs per Nos in futurum faciendis omnem defectu et solemnitate ommissam ex certa scientia et de Nostrę plenitudine potestatis. Nolentes hanc gratiam et dignitatem per aliquam revocationem similium Priuilegiorum, generalem uel specialem nostram uel successorum Nostrorum reuocatam intelligi nisi nobis specialiter scriptum fuerit. Nulli ego omnino hominum liceat hanc nostre Creationis, largitionis, Concessionis, Insignitionis, exemptionis, confirmationis, Derogationis, suplicationis, et gratię paginam infringere, aut ei quouis ausu temerario contraire. Si quis autem hoc atemptare presumpserit Nostram et Imperij Sacri indignationem grauissimam et poenam quadraginta marcharum auri purissimi totines contrafactum fuerit irremissibiliter se nouerit incursum. Quarum medietate Nostrum Phisci, siue Erarij, ressiduam uero partem iniuriam passorum usibus decernimus applicari resentium sub Nostrę Imperialis Maiestatis sigillo Testimonio literarum. Datum Pręgae Anno Domini Millesimo Quadringentesimo Trigesimo septimo, Die Vigesima sexta mensis Augusti. Regnorum Nostrorum Anno Ungarię etc. quinquagesimo primo, Romanorum Vigesimo septimo, Boemię Decimo octauo, Imperii uero Quinto.

[2]

Isprava kojom rapski natpop i opat benediktinaca Sv. Nikole u Otočcu Martin Cernotta odbija da stupi pred crkveno sudište kojem je na čelu Fantin de Valle. Veli da se u to doba godine ne može putovati u Italiju, da se njegov redovnik nalazi kod kralja i još se nije vratio, a k tome ga Fantin de Valle nije ni oslovio kako treba, HAZd, Arhiv rapskih bilj. 3. Toma Stančić, 1, 27.

5. veljače 1471. Rab

In Christi nomine amen. Anno nativitatis eiusdem millesimo quadringentesimo septuagesimo primo, indictione quarta, die vero quinto mensis februarii, presentibus nobili viro ser . . . de Gauzigna, cive Arbi pro examinatore rogato ser Francisco de Signa et Antonio condam Comuse et allis testibus ad infrascriptum vocatis et rogatis et specialiter requisitis Arbi in ecclesia sancti spiritus. Venerabilis vir, dominus Martinus de Cernottis, nobilis civis et archipresbiter ecclesie Arbensis ac accolitus apostolicus comparuit coram me, notario infrascripto et adduxit scripturam et appellationem suam infrascriptam in scriptis, quam ego admisi in quorum de jure scio, possum et debeo cum tenor pro omnia sequitur et est talis. Videlicet nuper audivi ego, Martinus Cernotus, archipresbiter Arbensis et accolitus apostolicus et quidam assertus canonicus Tiniensis de mandato ut dixit eiusdam domini Fantini de Valle, deputati ut dicitur auditoris super abbatia sancti N(icolai) de Ottočach ordinis sancti Benedicti, dyocesis Segniensis per summum pontificem ad instantiam cuiusdam fratris Dominici asserti de Ragusio. Affixit ut dicitur, me absente in valuis ecclesie Arbensis quamdam zendam cuiusdam asserite zitationis et in termino dierum solum XXX^{ta} comparere debeat personaliter, vel per procuratorem coram prefato domino Fantino in Curia Romana cum omnibus et singulis dotis actitatis, litteris, scripturis, privilegiis, instrumentis, juribus et munimentis ad defendendum et rendendum prefato fratri Dominico super ipsa abbatia ut dixit in ipsa citatione aserta predicti domini Fantini, quam in ipsis valuis ecclesie nec tenorem illum de decembro ad

decembris non affixit plenius contineri. Alioquin me non compartente etc. Verum quia copia, seu presentia ipsorum suprascriptorum maxime ipsius domini Fantini asserti auditoris ut super habere non potest in termino decem dierum, ideo ego, Martinus superscriptus, nolens juribus, exceptionibus ac exemptionibus meis in aliquo derogare, sed potius ipsa ampliare, reservare, et in cautellam habundare coram vobis, venerabili viro domino presbitero Thoma de Stanciis, canonico Arbense, tamquam honesta persona et notario publico et testibus ad hec vocatis et rogatis provoco et apello ad Sanctam Sedem Apostolicam, cui me, et mea retromitto a dicta asserta, et surreptitia supplicatione, commissione, delegatione, citatione et gravaminibus et aliis contentionibus in eisdem pluribus rationibus et causis in futuram per me exprimentis, si opus erit maxime infrascriptis. Et primo: quod ipsa asserta supplicatio et omnia super illa conferta fuerunt et sunt surreptitia et nulla, sive annullanda pluribus rationibus et causis maxime quia in illa sive illis non sunt expressa nomina meorum dignitatum, presertim mei accolitis apostolici vigore cum sum exemptus et privilegiatus in . . .

maxime, quod non possum citari nisi etc. Et sum nimis gravatus per ipsam assertam citationem maxime in termino nimis brevi in quo non valeas habere omnia jura mea, maxime jura et privilegia jurispatronatus magnificorum comitum et dominiorum Segne que sunt penes magnificum comitem Stephanum tamquam fratrem maiorem natu, qui nunc est in Ungaria apud Regiam Maiestatem. Et qui nunc non valeo habere ita defacili navigia de mense februarii pro transferendo magnum pellagus, quod his temporibus alicui transirii non potest per duos menses et per consequens in diebus triginta non valeo comparere utroque. 3º Et predictus assertus canonicus Tiniensis et quedam Ludovicus Alemanus assertus notarius, qui, et dicitur, scripsit predictam assertam citationem affixam utroque de commissaria ipsius fuerunt et sunt homines leves, ebriosi et infames et sic ipsis nulla fides adhiberi debet, nec citarunt ut debeant de jure ipsos magnificos dominos Segne quorum interest, et dicunt interesse, que habent jus patronatus utroque. 4º Et prefatus dominus Fantinus fuit et est nimis familiaris ipsius fratris dominici conversando, manducando et bibendo sepe ad invicem. Et favendo ac consulendo, sibi in hac causa et scribendo in favorem et commendationem suam in hac causa plures literas ad magnificum comitem Martinum, dominum temporalem ipsius oppidi Ottocacusium non astringens me probaturum, nisi necessaria huius causa. Et petens, quod appellatione pendenti etc. pretestum contra omnes et singulos suprascriptos de omni injuria, domino, interesse et expensis etc. aliis juribus machi salvis, requires se notarium etc.

[3]

Palatinski grof Nikola Dominis imenuje svećenika Franu Fabjanića bilježnikom. HAZd, Arhiv rapskih bilježnika, 17. Frane Fabjanić, Liber protocolorum primus, uvod.

7. listopada 1520. Rab

Universis et singulis personis publicum privilegium inspecturis: Nos, Nicolaus de Dominis condam domini Johannis, Sacre Magestatis gratia, sacri Lateranensi Pallatii et Regalis Aule ac Imperialis Consistorii Comes Palatinus pacem et salutem. Sagax humane nature discretio hominum memorie

habilitate pensata diuturnitate temporum ea, que inter contrahentes agerit, obliviones defectui subiacerent, tabelionatus officium, per quod contrahentium nota conscriberent. De scripture misterio longe servarent in eam sagacitas ad invenit ut talibus personis, quibus vite ac morum honestate aliqua laudabilia probitatis et virtutis merita sufragantur huiusmodi tabellionatus officia concendenda sunt et comitenda. Cum itaque in nostra et testium infra-scriptorum presentia coram nobis, notario publico infrascripto personaliter constitutus discretus juvenis clericus Franciscus Fabianich nobis flexigenibus supplicaverit constitutus ipsum auctoritate imperiali juxta tenorem privilegii per gloriosissimum et invictissimum Principem, Dominum Sigismundum, divina fevente clementia Romanum inperatorem semper Augustum, ac Hungarie, Bohemie, Croatie etc. Regem nobis super libertate dudum concessa prout ex litteris, seu privilegio superinde emanato de bulla cerea munito sub datum Prage, anno domini MCCCCVII. die 27. mensis augusti plenius continetur in autenticum publicum tabellionem et notarium ac judicem ordinarium instituere, facere, creare et ordinare, sibique notariati et tabelionati ac judicati officia concedere et elargiri dignaremur, cuius privilegii tenorem ab eius nimiam prolixitatem omitimus. Nos igitur Nicolaus, comes palatinus ex certa nostri animi scientia, animoque deliberato suplicationibus dicti clerici Francisci personaliter coram nobis ut promittitur constitutus, quam utique invenire litteratum et scribere optime scientem ad huiusmodi notariati, seu tabellionati, atque judicati ordinarii officia exercenda sufficienter habilem et idoneum esse reperimus. Idcirco auctoritate predicta super creandis notariis et tabellionibus publicis ac judicibus ordinariis per prelibatum dominum Sigismundum, imperatorem nobis concessa omnibus melioribus modo, via, jure et eundem clericum Franciscum ibidem presentem, suplicantem et acceptantem in publicum et autenticum notarium et tabellionem ac judicem ordinarium creavimus, deputavimus, constituimus et ordinamus ac immunitatibus et libertatibus auctoritate predicta duximus comitendum et concedendum ac comissimus et concedimus per presentes ipsumque clericum Franciscum per calamarium, pennam atque cartam, quas in nostris manibus tunc teneabamus suisque tradidimus ac investimus de officio memorato, dantes et concedentes eidem clerico Francisco auctoritate nostra prefata plenam auctoritatem et licentiam per omnes civitates, terras, oppida, villas, castra et alia loca, que sacrum profitentur imperium ac ubique locum faciendum, conscribendum, publicandum contractus, instrumenta, judicia, testamenta et ultimas voluntates, decreta et auctoritates, interponendum. In quibuscumque contractibus requirentibus illa omnique alia et singula palam et publice faciendum et exercendum, que ad officium publici et autentici notarii et tabelionis, ac judicis ordinarii pertinere et spectare dinoscunt et quod ad eundem clericum Franciscum tamquam ad notarium et tabelionem publicum, seu personam publicam et autenticam publice recurratur deceteroque instrumentis publicis per eum conficiendis stetur, firmetur et credatur et plenaria fides adhibetur recepto ab eodem per nos et in manibus nostris tactis per eum corporaliter scripturis ad sancta Dei Evangelia, quod sacro Romano Impero ad successionem legitime intransibus ac serenissimo duce, domino Veneciarum et nobis, familieque nostre fidelis erit et bonum ac salutem pro viribus defendet et procurabit ei damno avertet, instrumenta publica et privata, ultimas voluntates, codicillos et testamenta et quecumque alia scribenda ex officio de omnia judiciorum acta, que scribenda occurrerint,

juste, pure, fideliter, sine dolo, falsitate et machinatione scribet, legat et faciat remotis gratia, timore et amore scripturas publicas in membranis et non abrasis scribet, causas miserabilium personarum promovebit, sententias et dicta destium ac testamenta, et donec fuerint publicata secrete et fideliter retinebit ad sacra dei Evangelia corporali jurato prestito, et in quorum fidem prefatus dominus Nicolaus, comes palatinus jussit mihi, notario infra-scripto, ut de promissis dicto clerico Francisco, presens publicum conficiam privilegium, sui que pendentis sigilli et suorum antiquorum munimine roborare. Actum Arbi in cancellaria magnifici regiminis sub anno a nativitate domini 1520., indictione octava, die 7ma octobris, presentibus domino Bernardo Convaino, cancellario magnifici regiminis Arbi et domino Hieronimo de Cernotis, filio domini Bartholi, testibus vocatis et rogatis.

Znak bilježnika

Ego, presbiter Franciscus Terbetius, publicus apostolica auctoritate notarius, quia promissis omnibus et singulis in petitioni, suplicationi et demum creationi sic ut promittit per superscripta dominum comitem palatinum agerent et fierent presens fui. Eaque sic fieri vidi et audivi et in hanc publicam formam redegi, signoque et nomine meis solitio signavi, rogatus et requisitus.

[4]

Imenovanje kaptolskih funkcionara koji će se brinuti o gospodarenju u rapskom kaptolu. O pitanju crkvenog gospodarenja upućujemo na rad Stjepana Antoljaka, Pobiranje marturine, crkvene desetine i vojščine u zadarskom distriktu (1435), Starine JAZU, knj. 49 (1959), str. 227—234. Iz toga rada vidi tko je plaćao i što, a ne tko je ubirao crkvena davanja. U tome smislu ta siprava nadopunjuje ovaj rad. Vidi još Vjekoslav Klaić, Marturina, Slavon-ska daća u srednjem vijeku, Rad JAZU, knj. 157 (1904), str. 114—213.

Tu ispravu zapisao je naprijed spomenuti bilježnik Frane Fabjanić na 1, 6 v. prvog quaternusa.

9. svibnja 1521. Rab

Die 9. maii 1521. indictione supradicta, presentibus dominis presbiteris Petro Chasich et Antonio Chamaitovich et aliisque pluribus etc.

Reverendus dominus Nicolaus de Dominis reverendissimi domini Vincenti, episcopi Arbi vicarius generalis vollens et intendens circa creationem procuratoris ecclesie chatedralis maiorum decimariorum officialium et sacristam sequi a prebata vestigia precessorum suorum et quia. Sic ut infra dixit, se habere in manifestatio ad faciendos et creandos infrascriptos procuratores maiores decimarios presentis anni. Igitur creavit procuratorem ecclesie chatedralis:

- Se ipsum vicarium, decimarios maiores venerabilem dominum Dominicum de Tholle et venerabilem dominum Franciscum Terbetium, canonicos, officialem bladi,
- dominum presbiterum Vitum Schiavino, mansionarium officialem vini,
- dominum presbiterum Petrum Fabianich, mansionarium sacristos,
- clericum Nicolaum Chlibanarium et clericum Franciscum Philosich.

Nikola Dominis polaže zakletvu kao komendatar samostana opatiije sv. Stjepana u Barbatu, na Rabu. Komenda je bila nešto poput lena i mogla se dati i laicima jer nije bila crkveni officium. O tome J. B. Sägmüller, Lehrbuch des katholischen Kirchenrechtes, Zweiter Teil, Die Verfassung der Kirche, Freiburg i, Br. 1902, str. 211, 276. U našim prilikama komende su obično dobivali stranci, Mlečiči. Nikola Dominis dobio je ovu komendu 1610, zahvaljujući svome stricu, splitskom nadbiskupu, pred kojim je zakletvu i položio. Kao komendatar je naslijedio Grgura Alegretta, koji je to bio postao 1604. godine. Inače, prihoda ove opatiije nestalo je negdje u XVIII stoljeću. O tome I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima, sv. 3, Split 1965, str. 278. Ispravu je zabilježio (52) rapski bilježnik Ivan Krstitelj Dominis, liber secundus, str. 135.

10. stud. 1610. Mleci

Juramentum fidelitatis. Ego Nicolaus de Dominis, perpetuus commendatarius monasterii abbatie nun existenti sancti Stephani de Barbato ordinis sancti Benedicti Arbensi diocesis ab hac hora in antea fidelis et obediens ero beato Petro, sancte apostolice Romane ecclesie et domino nostro, domino Paulo P. P. V., eiusque successoribus canonice intrantibus, non ero in consilio, aut consensu, vel facto, ut vitam perdant aut membrum, seu capiantur, aut in eos violenter manus, quo mortales ingerantur, vel injurie inferantur aliqua quovis quesito, colore, consilium, vero quod mihi credituri sunt per se aut nuncios, seu litteras ad eorum damnum me sciente nemini pandam Papatum Romanum et regalia sancti Petri adiutor eius ero ad retinendum et defendendum contra omnem hominem legatum apostolice sedis in eundo et redeundo honorifice tractabo et in suis necessitatibus adiuvo, jura, honorem, privilegia et auctoritatem Romane ecclesie domini nostri pape et successorum pretorum conservare et defendere, augere et promovere curabo nec ero in consilio, vel facto, seu in tractatu, in quibus contra ipsum dominum nostrum, vel eandem Romanam Ecclesiam aliqua sinistra, vel perjudicialia personarum juris, honoris status et potestatis quorum machinentur et si talia a quibuscumque tractari novero vel procurari impediam, hec posse et quanto citius potero comode significabo eidem domino nostro, vel alteri per quem ad ipsius notitiam possit pervenire regulas sanctorum Patrum decreta, ordinationes, sententias, provisiones, reservationes et mandata apostolica totis viribus observabo et facciam ab alias observari, hereticos, schismaticos et rebelles domino nostro, vel successoribus presentis pro posse persequar et impugnabo vocatus ad sinodum veniam, nisi prepeditus fuero canonica prepeditione possessiones vero ad mensam meam pertinentes non vendam, neque donabo, neque impegnorabo, neque de novo infeudabo, vel aliquo modo alienabo etima consensu conventus monasterii mei in consulto Romano Pontifice. Sic me Deus adjuvat et hec sancta Dei Evangelia.

Marcus Antonius, Dei et Apostolice Sedis gratia archiepiscopus spalantensis, fidem faciamus et attestamus, quo hodie D. Nicolaus de Dominis, commendatarius subtus in menibus nostris cum reperiat imprensus in studio Almi Gymnasii Patavini ex speciali commissione venerabilis Vicarii Generalis apostolici executoris subtum juramentum fidelitatis, tactis sacris Evangeliiis prestit et emitit juxta formulam ad eundem nostrum vicarium, executorem e sede apostolica et ab ipso nostro vicario ad nos cum commis-

sione ad dictum juramentum recipiendum transmissam presentibus reverendo domino Simeone Calcaneo J(uris), U(triusque) D(octore), presbitero et clerico Petro Mihich, spalatensi, in quorum fidem.

Datum Venetiis, in nostro Hospitio, die X. novembris 1610. Ita est M. Antonio, archiepiscopo spalatensis.

[6]

Popis knjiga koje je Markantun Dominis nabavio za plitski kaptol kao nadbiskup splitski. Ispravu je zabilježio rapski bilježnik (47) Dionizij Dominis. U ispravi na str. 43. toga bilježnika od 2. studenog 1604. sastavljenoj u »cancellaria pretoria di Arbe« Dominik Benedetti pok. Zaharije potvrđuje da je od Frane Dominisa pok Ivana »pro nome dell'illustrissimo et reverendissimo mons. arcivescovo di Spalato, suo germano« u smislu ugovora od 1. kolovoza iste godine primio 650 libara malih mletačkih novaca da nabavi knjiga. Iz instrumenta od 16. kolovoza 1604. vidi se da je D. Benedetti te knjige prodao Markantunu Dominisu, odnosno njegovu punomoćniku i rođaku Frani (str. 42). Popis knjiga nalazi se na str. 44—45. Onaj koji je knjige primao, križao je prilikom pregleda stavak po stavak, tako da su mnoge riječi postale nečitljive, što je označeno točkicama. Popis reproduciramo bez pravopisnih promjena kao i inače, osim prve isprave koja se reproducira prema Praginom prijepisu.

Inventario della librerie dell'eccellente mio zio et il costo di quelli signi

Della sacra scrittura

— Biblia in foglio con l'anotazioni all'retablo. Tomo uno	L.	36,—
— Biblia in 16 d'annessa in tomi 5	L.	18,—
— Concili generali in foglio, tomi 4	L.	17,—
— Glosa ordinaria in foglio, tomi 6	L.	48,—
— Le opere di S. Agostino in foglio in tomi XI.	L.	124,—
— Le opere di S. Gieronimo in foglio, tomi 5.	L.	70,—
— Le opere di S. Ambrosio in tomi 3.	L.	56,—
— Le opere di S. Gregorio in foglio, tomi 2.	L.	36,—
— Origene in foglio in tomi 2.	L.	24,—
— S. Joanni Grisostomo in foglio in tomi 2.	L.	42,—
— S. Bernardo in foglio in tomi 2.	L.	42,—
— Ludolfo de vita Christi in foglio di Venecia	L.	8,10
— Maldonato sopra quatro Evan. in foglio	L.	24,—
— Summa di S. Tomaso in foglio in tom. 5.	L.	60,—
— Teodoretto in foglio in tomo uno	L.	24,—
— Summa catolicha fidei del ... in foglio	L.	24,—
— Biblioteca sancta del Sisto in foglio	L.	9,—
— Martirologio Romano con l'anotazioni del Baronio	L.	10,10
— Teologia mistica d' ... in quarto	L.	8,—
— Vite di santi epitomate in ottavi in tomi 4	L.	44,—
— ...el li psalmi in ottavo	L.	8,—
— ...de utibus ecclesie in octavo	L.	13,—
— Dionisio Areopagita in foglio	L.	6,—
— Joannis Climaci scala Paradisi in octavo	L.	2,—
— Catechismo Romano in octavo	L.	2,—

— Sacerdotale Romano in quarto	L. 4,—
— Magister sentenciarum in octavo	L. 2,—
— Historia miraculorum del Cesario in octavo	L. 7,—
— Parafrasi in Salmi del Rainerio in 16.	L. 1,10
Libri delle leggi et diversi	
— Testi canonici riformati di Venezia in tomi 3.	L. 42,—
— Testi civili in foglio senza glossa in tomi 2.	L. 24,—
— Summa Sostiense in foglio di Venecia	L. 7— 9,—
— Summa Aronis in foglio di Venetia	L. 7— 9,—
— Opera ... in quarto in tomi 4.	L. 31,—
— Summa Silvestrina in quarto	L. 3,—
— Summa Gaietani in 16	L. 1—16,—
— Instituta canonica del Lancelotto in quarto	L. 2—10,—
— Instituta civili con le glosa in ottavo grande	L. 2—10,—
— ... et Decio et regulis juris in otavo	L. 1—10,—
— Compendio della summa di ... in 16.	L. 1— 4,—
— Dechiarazioni del concilio di Trento scritte a mano in quarto	L. 14,—
— Chronologia del Gerebrardo in foglio	L. 28,—
— Chronica di S. Antonio in foglio in tomi 3.	L. 42,—
— Chronologia del ... in foglio	L. 12,—
— Historia naturale di Plinio in foglio	L. 12,—
— Comentarii del ... in ottavo	L. 34,—
— Historia augusta in otavo in tomi 7.	L. 26,—
— Opere di Seneca in ottavo in tomi 2.	L. 2,—
— Opere di Plutarco in otavo in tomi 6.	L. 21,—
— Politica del Lipsio in octavo grande	L. 5,15
— Platina de vitiis pontificum in foglio	L. 8,—
— ... facta memorabilia in octavo	L. 2,—
— Horacio in 16	L. 1,—
— Epicteti enchiridion et fabule Esopi in 16.	L. 1,10
— Tragedie del Seneca in octavo	L. 2,—
— Alberto magno de secretis mulierum in 16.	L. 1,—
— ... doi uno in foglio et l'altro in foglio piccolo	L. 12,—
— Breve director ad concieniam in 16.	L. 1,—
— De ordinandis (sacerdotes) in 16	L. 1,—
— S. Ambros de officiis in 16.	L. 4,—
— S. Augustini meditationes et soliloquios in 16.	L. 4,—
— Summa ... Christ ... in 16.	L. 10,—
— Proverbia Salomonis in 16.	L. 14,—
— Concilium Tridentinum in 12.	L. 10,—
— Sententiae et Exempla in 16. Tomi 2.	L. 4,—
— Opuscula Tome de ... in 16.	L. 10,—
— Theologia mistica in 16.	L. 4,—
— Compendium theologie in 12.	L. 8,—
— Exempla virtutum et vitiorum in 16.	L. 17,—
— Excitationis animi in Deum	L. 10,—
— Cartusium de quatuor ... in 16.	L. 10,—
— De imitatione Christi Johannis ... in 16.	L. 4,—
— Boetiis de consolacione Philoso in 16.	L. ...

— Loci comunes Sacre scripture in 16.	L.	...
— Le opere del Gravato in 12. tomi	L.	10,—
— Le opere del Diego Stella in tomi 4.	L.	7,—

[7]

Popis pokretne imovine apostolskog protonotara Marina Bizze, rapskog vlastelina, poslije njegove smrti. S obzirom na to da je taj inventar vrlo opširan, reproducirat ćemo samo popise slika i umjetničkih predmeta, dok ćemo ostalo ispustiti. Inventar je sačuvao rapski bilježnik (70) Krsto Nimira, svež. II, 1, 6 r. Bez pravopisnih promjena.

6. svibnja 1665. Rab

Inventario delle robe che si ritrovano dopo la morte del condam signor mio padre, Marin Bizza della casa della sua habitatione et prima:

- Un quadro di S. Rocco
- Un quadro della Nunciata
- Doi quadri, uno della Fortezza et altro della temperanza
- Un quadro di S. Francesco de Paulo
- Un quadro di Christo che porta la Croce
- Il ritrato del condam signor padre
- Un ritrato del illustrissimo arcivescovo
- Un ritratto di Nicola Bizza, protonotario apostolico et cavalier
(omissis)

Ori et argenti

- Una tazza di argento
- Una pasizza di veluto con figure d'argento indorate al'antica
- Una colana à mandorle
- Broche d'oro undeci
- Una colana di perle piccole con granate et perocini
- Un sonaglio piccolo d'argento da putti
- Un paro di manici d'oro
- Un colo di perle o un gran
- Quatro anelli, uno di piera turchina, uno di bianco, uno di bruna donato dalle Signora Marina Pedioca et un anelletto di putti
- Un paro di rechini piccoli
- Un paro di rechini d'oro grandi
- Aghi d'argento indorati tra grandi et piccoli, cio é sette grandi et tre piccoli
- Una vera d'oro
- Sculieri d'argento sette et cinque pironi
- Ori della condam Drasizza, mia sorella che s'atrovano in mano della signora Francina, mia madre
- Una colana col pendente
- Un per di manini
- Un colo di perle con perosini
- Un colo di perle piccole con perosini piccoli
- Un colo di perle grande
- Aghi grandi indorati sei e il settimo con una rasetta
(omissis)

[8]

Popis pokretne imovine pok. Jurja Zane, arcidakona rapskog. I ovaj inventar je preopširan, pa ćemo donijeti samo popis umjetnički značajnih predmeta. Inventar je sastavio rapski vlastelin, bilježnik (72) Marin Galzinja, omot 2, svežanj XVI, 1, 15.

2. travnja 1687. Rab.

- Un quadro coll'immagine del santissimo Crocifisso
- Un quadro coll'immagine di S. Zuanne
- Un quadretto coll'immagine della madonna che tiene il bambino
- Un quadretto vecchio con l'immagine della madonna
- Un quadretto con l'immagine di San Cristoforo
- Doi quadretti piccioli con le loro ...
(omissis)
- Un oratorio di noghera vecchio
(omissis)
- Un quadro coll'immagine della Madonna di Loreto,
- Un altro con l'immagine della madonna et i Santi Pietro e Paolo e la città di Arbe
- Un quadretto piccolo coll'immagine della Madonna
- Un quadretto piccolo di S. Antonio di Padova

[9]

Postupak za otkup Luke Dudišića iz turskog ropstva u Draču. On je pao u ropstvo na moru, vjerojatno je bio trgovac. Ispravu je sastavio rapski bilježnik (34) Nikola Scaffa. Uvod.

10. ožujka 1573. Rab.

In Christi nomine amen. Anno nativitatis eiusdem millesimo quingentesimo septuagesimo tertio, indictione prima, die vero Xma mensis marcii, temporibus Serenissimi Principis et domini nostri, domini Aloysii Mocenigo, Dei gratia Veneciarum ducis, illustrissime preture clementissimi domini Gasparis Faletri, dignissimi comitis et capitanei Arbe. Actum Arbe in domo habitationis heredum condam Josephi Segigne et presentibus reverendo domino Paulo Antonio Baduario, canonico Arbensi et ser Francisco Bistrizza, marinaro, testibus ad infrascripta specialiter adhibitibus et rogatis et ibique.

Ritrovandosi Luca Dudissich alias Posavinich captivo in mano di Turchi in Duraçço et desiderando dona Hellena al presente sua moglie et figliola del condam Zuanne Segigna de liberar detto suo marito dalla detta captività al presente alla infrascripta co(m)position, patto et acordo et ser Piero Scivanich, suo padregno è devenuto. Videlicet detto ser Piero di sua spontanea volontà promette et si da ubligato di procurar et tutto il suo potere per riscattar detto Luca dalla detta captività per quel preçcio et marchato che meglio si potrà et li proprii suoi danari et all'incontro detta dona Hellena promette et si ubliga riscatto che sarà detto Luca suo marito, subito di restituirli tutta quella suma di danari che esso ser Piero haverà exborçato senza alchuna exception, strepito et figura di juditio obligandoli accio tutti li suoi beni cosi di essa dona Hellena, come del preditto suo marito et specialmente li beni soi dotalli li qualli in tal caso detto ser Piero possi et voglia far, intrometter et sumariamente vender ad ogni sua elleccione tolendo

detta donna Hellena per la preditta suma di danari sopra dise et beni antredetti, sententia voluntaria et judicial decreto renuntiando a ferie, statuti, salvocondotti et ad ogni altro suffraggio di legge in suo favor disponente promitentes et rogantes.

[10]

Instrumentat (81) »nodara od Novalje don Grge Čemelića i don Antona Sutlovića« koji su kao nadribilježnici vršili bilježničku službu u Novalji 1727—1752. godine. Instrumentat je važan jer može pokazati razliku između učenog bilježnika i neukoga seoskog svećenika — nadribilježnika. Te isprave također se nalaze u arhivu rapskih bilježnika.

Na 24. Augusta 1740 u Nevagli

Doyde na parocinciu mene don Antona Sutlovicha parochiyana i nodara Sime Vlahovich i Marko isti Vlahovich ki oni od obih stran molise mene don Antona Sutlovicha parochiyana i nodara za da im upisem compromes meyu nima buduchi oni dosli i stali zarazdilitse meyu sobom nemoguchi stati veche skupa stoyechi za razdiliti njihova dobra coya yimayu. Zato nemo-guchise oni sami meyuse razdiliti ni pogoditi koliko jedna stvar toliko druga sui seguro na hode dobri gludi koyih imayu pogoditi i njihova dobra i podiliti. A to bihu dobri gludi, gospodin don Stipan Skonca i Yiliya Suglich, kapitan Martin Yuras, Yakov Batina ki receni Vlahovich kontintivayuse svakome sudu dobrih gludih sa vise stavljayu meyu sobon u ou kompromes da kakoder stranbi podila sud dobrih gludih gor imenovanih ima naypriya platiti penu meyu Vlahovich stavlenu dobro volno meu sobon, naypako ... dukat 10 u kasu principovu.

Gia don Luchia Luksich bih apretenta.

[11]

Odluka o imenovanju Mihovila Marinelića za bilježnika u Rabu. Kandidata imenuje knez na osnovi odluke mletačkog Senata od 12. siječnja 1612, a na prijedlog dvojice rapskih bilježnika koji su ga ispitali. Isprava se nalazi u uvodu prvog libera istog (74) bilježnika M. Marinelića, inače vlastelina rapskog.

9. kolovoza 1679. Rab:

Noi, Bartolomio Minio, per la serenissima signoria di Venetia Conte e Capitano d'Arbe, Isola e suo distretto.

Desiderando il S. Michiel Marinellis del condam S. Gierolamo, nobile d'Arbe d'esser promosso all'offitio del notariato et essendo per tale effetto comparso divanti noi in sala del mio palazzo essistente humilmente supplicandosi a doverlo promover a tal offitio et coll'autorità della Serenissima Republica Veneta crearlo nodaro publico et inclinando alla sua supplichevol insistentia con prontezza di gratiarlo si per eser di legitimo matrimonio nato et procreato come aneo per conoscerlo habile et idoneo ad esercitarsi nel detto offitio di notariato. Onde con ogni miglior modo e forma che di ration(?) più efficacemente habbiamo potuto et potiamo per l'autorità concessa a noi dall'eccellentissimo Senato come ad altri suoi publici rappresentanti di poter far, creatione di nodari et ricevuto ... del medesimo supplicante

solene giuramento del tenor infrascritto come anco havuta fede delli spettabili, signori Mattio Galzigna et Simon Galzigna deputatigli per esaminadori dell'attitudine e sufficienza sua nel detto ministerio lo creamo percio et investimo si come in virtù delle presenti l'habbiamo creato et investito con la sudetta autorità come di sopra attribuitaci nell'offitio del notariato servata la forma della parte del medesimo eccellentissimo senato imponendosi l'anesso del dito et esibendosi la pena col callamaro in mano dando et concedendo ampla facoltà ad esso sig. Michiel ivi presente e tal carico voluntieri accettante di poter detto offitio di notariato et tabelionato esercitare in tutte le terre et luochi della Serenissima Republica nostra e di poter stipular, celledrar, scriver, et far ogni et cadauna sorte di scritte publiche, contratti, procure, compositioni, instrumenti, testamenti, codicilli, ultime volontà et generalmente operar così in publico come in privato tutti quelli atti, che l'altri nodari nel stato del Serenissimo Dominio Veneto possono far et esercitar e tutto quello che conoscerà di spettar et appartenir al suo carico et offitio essendo egli tenuto di far sottoscrizione con nome di nodari di Veneta autorità alle quali perciò et ad ogni e cadauna sorte delle sue scritte et altri atti fatti per lui si presterà e prestarsi dovrà piena fede et credenza così in questa città come per tutto il stato della Serenissima Republica come a scrittore et atti di nodaro publico, autentico et legale dovendo esser le presenti registrate nell'offitio di questa cancelleria nostra a notitia di qualsisia persona. In quorum fidem e così giuro ponendo le mani sopra le scritte nel seguente modo.

Io Michiel Marinelis condam S. Gierolamo, nobile d'Arbe prometto et giuro d'esser sempre devoto et fedele al mio natural et benigno Prencipe, cioè alla Serenissima Republica Veneta e di dover esercitar questo offitio di nodaro con quella legalità et candidezza che so cònvien a scriver tutti gl'atti et ogni sorte di scritte publiche che per me saranno stipulate in bona carta nova e netta, accio siano legibili et no in carta vecchia, lorda e macchiata perche no restino caduche et diffettuose o in tutto o in parte e di registrar quelle nel termine prescrizione dalle leggi nelli miei protocoli, affine che per ogni tempo cadauno si possa valere delle copie nelle sue occorrenze. Giuro e prometto in oltre di no palesare ne profitar avanti tempo di testamenti, codicilli et ultime volontà e le depositioni de testimoni fedelmente, descrivere e annotare e quelle scritte conservar sino altro ordine del giudice ne lasciar ni corompere ne contaminar da doni, presenti o danaro ne trasportarmi d'amore o timore odio o affetto, passione o inclinatione, ma il tutto esercitar legalmente si me Deus adjuvet el lege sancta Dei Evangelia.

Datum Arbe, die 9. augusti 1679.
Bartolomio Minio, Conte è Capitano

Gasparo Clara, cancelliere pretore
ha fatto . . .

[12]

9. rujna 1450. Odluka kojom je palatinski grof Krešo Dominis imenovao bilježnikom Mihua sina Katarina de Nicolais Nikolić, hvarskog plemića u Trogiru. Franciscus de Viviano, koji je ispravu zabilježio, bilježnik je i kancelar, jer je u Trogiru kancelar bio obično i bilježnik (Statuta et reformationes civ.

Tragurii, Mleci 1708, Liber primus, čl. 87). Bilježnik u uvodu piše o blagodati da sad imamo palatinske grofove koji mogu postavljati bilježnike. To kaže o odjeku Sigismundove povelje Dominisima 1437, opisuje bilježnika kao čovjeka bliska vlasti. Zanimljiv je i opis ceremonijala imenovanja. To je najstarija dosad poznata isprava o imenovanju bilježnika u nas. Krešo Dominis, Rabljanin, živio je u Trogiru. Isprava se čuva u Historijskom arhivu u Zadru, Arhiv Trogira, kutija 67, svež. 6, L. 50.

Se Mixe ser Catarini de Fara privilegium tabellionatus, publicatus

In nomine sancte atque individue Trinitatis amen. Imperialis quidam regia Sacraque Romana Majestas terrarum orbis eisdemque Rei publice curam gerens. Dum super illa vigili sanaque meditatione olim suo libraret in pectore animadvertit tandem officio tabellionatus et notarie ad ipsius Rei publice statum ac prefationem tam necessitatis, quam comoditatis gratiam penitus indigere. Ea propria volens ipsi Rei publice prmissorum intuitu veluti prudenter ita salubriter providere tabellionum atque notariorum creationem divino quodam motu affore voluit simul et instituit. Ut per illam sepe dictae Rei publice circa humana negotia autentice legitimeque tractanda sicut oportere prospexerat subvenire. Hinc est, que de ipsis Imperialis Regieque Romane plenitudine potestatis idcirco egregios viros dominos comites palatinos creandum tabellionum atque notariorum et iudicum ordinariorum et dellegatorum iurisditio nosciter emanasse ut eisdem iurisdictionis gratiam in Imperii subiectos atque devotos palatini comites juxta sibi traditos ordines comunicando diffunderent. Hanc cum ab ipsis Imperatorie Romane fastigio Majestatis circumspecto viro, domino Cristoforo Stephani de Domine, cive Arbense et heredibus eis et successoribus in proprium utpote comiti palatino de ipsis creandis notariis publicis, seu tabellionibus necnon iudicibus ordinariis dignitas collata sit atque potestas fieri in ipsi domini Cristofori ab imperiali culmine sibi et fratribus suis tradio privilegio speciali, ut de serenissimo et invictissimo principe et domino Sigismundo, divina favente clementia Romanorum imperatore semper augusto ac Hungarie, Boemie etc. rege sub dato Prage, anno domini millesimo quadringentesimo trigesimo septimo, indictione quintadecima, die vero vigintasepta mensis augusti evidentis legitur contineri. Idcirco prudens vir, dominus Cressolus, filius eisdem domini Cristofori de Arbo, civis Traguriensis, comes ut promittitur palatinus, providum virum, ser Mixam ser Catarini de Nicolais, nobilem civem Ferensem coram eo flexis genibus hoc instantissime postulans et humiliter et devote suscipientem fecit ac instituit, creavit et ordinavit publicum, verum ac legitimum notarium et tabellionem eundemque de notarie de tabellionatus huiusmodi fideliter operando simul et ecercendo tam in instrumentis, ultimisque voluntatibus et iudiciorum actis publicis et autentice conscribendis, qui in omnibus aliis et singulis gerendis et exercendis, que ad dictum officium tabellionatus tam de jure, quam de consuetudine, vel aliis quoquomodo spectare posset et pertinere pro universas civitates, terras et castra aliaque quacumque loca, que Romanum profitentur Imperium per anulli aurei impositionem, ac cum pena et calamario quam quid suis tenebat in manibus legitime atque solemniter investirent. Et hoc ideo, qua dictus ser Mixa pro hiis omnibus domino comiti palatino idcirco vice et nomine Sacri Romani Imperii recipienti peractas(?) sibi tangendo scripturas fidelitatis, debitum, sacramentum presterat in effectum. Juravit si quidem ser Mixa antedictus ad sacramentum Dei

Evangelia promisit, quod erit Sacro Imperio de omnibus successoribus suis Romanorum imperatoribus ac regibus legitime intransibus fidelis nec unaque erit in consiliis ubi eorum pericula tractentur et bonum eorum et salutem pro viribus defendet et promovebit damna eorum pro sua possibilitate evitabit et avertet. Preterea instrumenta tam publica, quam privata, ultime voluntates, codicillos et testamenta ac quacumque alia scribenda ex officio et omnia judiciorum acta, que scribenda occurrerint juste, pure, fideliter et sine dolo, falsificatio et machinatione scribet, leget et faciet non attendendo odium, amicitiam, pecuniam, munera, vel alias possessiones, aut favores. Scripturas per ipsum ser Mixam in forma publica reddendas in membranis non abrisis nec in papiro scribet. Causas hospitalium et miserabilium personarum nec non proutes et stratas publicas pro viribus promovebit et fideliter faciet, que ipsum officium pertinebunt. Et qualiter ipsum offitium tabellionatus et notarie in omnibus et singulis ad ipsum tam de jure, quam consuetudinem spectantibus et pertinentibus grate et fide bona ac sine fraude geret. Postremo prefatus dominus comes palatinus hiis omnibus sibi ut preferitur seriose peractis ipsi ser Mixe super maxillam ad eternam huius rei memoriam alpam tradidit dicens: Vade, esto bonus juxta tua premissa notarii. Mandans insuper de promissis per me Franciscum de Viviano, notarium et cancellarium infrascriptum in fidem et testimonium promissorum presens fieri publicum documentum ad ipsas domini comitis consueti sigilli hic inferi cera rubea a propensi munimine roborari. Actum Tragurii in cancellaria comunis, presentibus honorabilibus viris, magistro Paulo a Tabula, ciroyco salariato comunis Tragurii et Marino Laurentii Stipotii, capitaneo ad presentem camporum Tragurii, testibus ad omnia suprascripta vocatis specialiter et rogatis et aliis. Anno dominice nativitatis millesimo quadringentesimo quinquagesimo, indictione terciadecima, die vero nono mensis septembris.

Ego, Franciscus de Viviano.

Summary

THE ARCHIVES OF THE NOTAIRS AND RECTORS OF RAB

This archive is by the time being kept in the Historical Archives of Zadar (**Historijski arhiv u Zadru**) and consists of the books of 103. notairs who acted from 1403. up to 1875. and of books of the Venetian rectors who ruled this Croat town from XVth Century to the dissolution of the Republic in 1797. The town was subsequently ruled by the Austrian, in 1806. by the French and since 1814. again by the Austrian authorities, which left behind some acts in the municipal archives.

This paper is mainly a reasearch work on the notariate. First the author reviews the history of the Archives in Dalmatian Croatia since this its connected to the notairs, as these have been considered **loci credibiles**. The author reviews who kept their records and where. Then the author reviews who appointed them, the **comes palatinus** being a delegate of the imperial or pontifical power. Rab was a residence of them, at last three of them resided there appointing notairs **imperiali (et apostolica) auctoritate** for Rab and other towns of Croatia. Than the author described the notariate as a form of vasallage. Since 1612. the notairs were appointed by the Venecian rectors and (**Venete auctoritatis notarius**) since

1807. by the French **Proveditore Generale**. The author does not investigate the modern notariate.

Subsequently the author investigated the personality of the notair and their education. There were notairs exercising a free profession but Venetian rectors and the Proveditore Generale also held a notair who acted as his deputy. The function of the director of a firm was similiar to that of the notair, as he was a deputy of a board of directors. The education of the notair was not very good, as he was a burocrat, not an intellectual, he acted in order to preserve and conserve forms of living and legal traditions, not to change it. First their were educated largely in local ecclesiastic schools and then by the college of notairs. Some of them studied law in Padua.

Finally the author publishes a choice of documents relatives to the notariate and characterizing the function of the rule of the Venetian rectors in Rab.